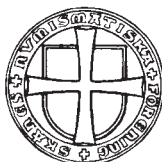

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nr. 2 Maj 2008

Dansk og norsk speciemønt 1776

Bygningsoffer fra Ringe, Fyn

Fund fra Åhus i Skåne

Vikingefund i Normandiet

Riksbankens myntkabinett
till Kungl. Myntkabinettet

Bog om alexandrinske tetradrachmer

Bog om svensk mønthistorie
1719-1818

Norsk 50 øre 1885 fundet i ligkapellet
i Ringe. Se side 68.

MØNTAUKTIONER

Det helt rigtige sted at henvende sig
når man grundlægger og udbygger
samlingen...

- eller når man vil afhænde den!

Rekvirer gratis katalog
Åbent dagligt 9 - 16

THOMAS HØILAND AUKTIONER A/S

Frimærker · Mønter · Vin · Smykker · Sølv
Lygten 37 · 2400 København · Tlf. 3386 2424
Muslingevej 40 · 8250 Egå · Tlf. 8612 9350
info@thauctions.com · www.thauctions.com

Danske og norske 1 og 1/2 specier 1776

Af Frank Pedersen

Stempelundersøgelse

1776 var et år, hvor der blev præget 1 speciedaler i København, Altona og Kongsberg samt 1/2 speciedaler i Kongsberg (fig. 1-4). Stempellerne til disse mønter blev skåret af stempelskærerne ved de tre møntsteder, henholdsvis J.E. Bauert¹ i København, J.H. Wolff² i Altona og G.A. Lunder³ i Kongsberg. Da mønternes motiv og tekst, bortset fra møntmesterinitialer og møntmærke, er ens for prægningerne ved de tre møntsteder, giver disse mønter bl.a. et særdeles godt grundlag for at sammenligne de tre stempelskæreres arbejde.

Der redegøres i det følgende for resultatet af en detaljeret stempelundersøgelse af i alt 324 mønter af de pågældende typer fra 1776 beroende i offentlige og private samlinger (tabel 1). Der har i dette møntmateriale kunnet identificeres i alt 43 forside-stempler og 45 bagside-stempler, fordelt på mønttyperne som vist i skemaet. Stemplerne er heri grupperet efter møntsted jævnt for møntmesterinitialer og møntstedsmærke på bagside-stemplerne, og er herefter, som det vil ses i det følgende, fordelt på de tre stempelskærere, dels ud fra kendskabet til disses faste tilknytning til møntstederne⁴, dels på baggrund af indhøstede erfaringer fra studiet af andre mønttyper, som de pågældende stempelskærere har beskæftiget sig med i perioden 1770-1782.

Analyse

Et flygtigt studie af stemplerne, såvel inden for samme møntsted, som på tværs af møntstederne, giver det overordnede indtryk, at møntmotiverne, målt i forhold til datidens standarder, er relativt ensartede, men rettes fokus på enkeltdelene i motiverne, viser der sig adskillige forskelle samtidig med, at det tydeligt ses, at stemplerne er fremstillet af tre,

men også kun tre forskellige personer. Og så afsløres det, at stempelskærer Lunder ikke var ene om stemplerne i Kongsberg i 1776; både Bauert og Wolff assisterede ham.

Skemaerne (tabel 2-5) viser stempelskærernes arbejde sammenlignet på en række udvalgte detaljer i møntbilledet. Der kan derved konstateres dels en række ligheder, især mellem Bauerts og Lunders stempler, men også betydelige forskelle, hvoraf flere viser sig at være særegne for de tre stempelskærere, og som gør det muligt entydigt at bestemme og identificere stempelskærerne til de enkelte forside- og bagside-stempler.

For fuldstændighedens skyld skal det bemærkes, at der findes stempler med detaljer i møntbilledet, som afviger fra de viste karakteristika. Der er her kun tale om små forskelle, som ikke påvirker konklusionerne af undersøgelsen, men blot afspejler den vilkårlighed, der er forbundet med datidens manuelle stempelarbejde.

Stempelskærernes særkende

Følgende detaljer i møntbilledet er særegne for de tre stempelskærere:

Bauerts stempler

Forside: Fem perler i kronens ydre bøjler. Vandret skraveret puld i kronen.

Bagside: Punkt under langskaffet hammer/bjergjern (på Kongsberg-mønterne).

Begge sider: Bløde kurver i kronernes ydre bøjler.

Wolffs stempler

Bagside: Enkeltsiddende blade i den nedre del af de to grene. 18-20 blade pr. gren. Grene krydser ikke hinanden. Relativ stor sløjfe forbinder de to grene. Ingen punkter mellem

Mønttyper	Mønter	Forside-stempler	Bagside-stempler
1 specie 1776 Hede 11B København	35	2	3
1 specie 1776 Hede 11C Altona	47	7	8
1 specie 1776 Hede 2 Norge, Kongsberg	123	18	18
1/2 specie 1776 Hede 3 Norge, Kongsberg	119	16	16
I alt	324	43	45

Tabel 1. Møntmaterialet og det heri identificerede antal stempler.

Stempel-skærer	Forside-kronen			
	Ydre bøjlers form	Antal perler i de fem bøjler	Puld	Kronering
Bauert	Bløde kurver	5 7 3 7 5	Vandret skraveret	□ : ○ : ◇ : ○ : □
Wolff	Kantede kurver	6 7 2 7 6	Uskraveret	□ : ◇ : ○ : ◇ : □
Lunder	Kantede kurver	6 7 3 7 6	Uskraveret	▷ : ○ : ◇ : ○ : ◁

Tabel 2. Detaljer i forside-kronen.

Stempel-skærer	Bagside-kronen			
	Ydre bøjlers form	Antal perler i de fem bøjler	Puld	Kronering
Bauert	Bløde kurver	5 7 3 7 5	Vandret skraveret	□ : ○ : ◇ : ○ : □
Wolff	Kantede kurver	Varierende	Uskraveret	□ : ◇ : ○ : ◇ : □
Lunder	Kantede kurver	Varierende	Uskraveret	▷ : ○ : ◇ : ○ : ◁

Tabel 3. Detaljer i bagside-kronen.

1

2

3

4

Fig. 1. 1 specie 1776, København, Hede 11B.
Fig. 2. 1 specie 1776, Altona, Hede 11C.

Fig. 3. 1 specie 1776, Kongsberg, Hede 2 Norge.
Fig. 4. 1/2 specie 1776, Kongsberg, Hede 3 Norge.

Stempel-skærer	Bagside			
	Laurbærgrene	Sløjfe	Skille tegn mellem ord i omskrift	Møntstedsmærke Kongsberg
Bauert	17 blade i hver gren. 2 eller 3 blade i grupper. Grene krydser hinanden to steder forned.		3 punkter	
Wolff	18-20 blade i hver gren. 1, 2 eller 3 blade i grupper. Grene krydser ikke hinanden.		Ingen punkter	
Lunder	17 blade i hver gren. 2 eller 3 blade i grupper. Grene krydser hinanden to steder forned.		3 punkter	

Tabel 4. Øvrige detaljer på bagsiden.

	Bogstav G	Bogstav N
Bauert		
Wolff		
Lunder		

Tabel 5. Særegne bogstaver.

ordene i omskriften.

Begge sider: To perler i kronernes midterbøjle. To ruderfigurer i kroneringene.

Lunders stempler

Forside: Særegne bogstaver G og N.

Begge sider: Trekant-figurer yderst i hver side af kroneringene.

Mønttyper		Antal identificerede stempler			Antal identificerede forside/bagside-koblinger (S = Schou ¹⁰)				
		Bauert	Wolff	Lunder	Bauert/ Bauert	Wolff/ Wolff	Lunder/ Lunder	Bauert/ Wolff	Wolff/ Bauert
København 1 specie 1776 Hede 11B	Forside	2			3				
	Bagside	3 ¹¹			S 1				
Altona 1 specie 1776 Hede 11C	Forside		7			9			
	Bagside		8			S 2			
Kongsberg 1 specie 1776 Hede 2 Norge	Forside	1	2	15			27	1	3
	Bagside	3	1	14			S 3	S ej	S 3a
Kongsberg 1/2 specie 1776 Hede 3 Norge	Forside	1	1	14	1	1	24 S 5 (1)		
	Bagside	1	1	14	S 7	S 4	S 6 (18) S ej (5)		
I alt		11	20	57	4	10	51	1	3

Tabel 6. Møntsteder, stempelskærere, stempler og stempelkoblinger.

Stemplernes fordeling på møntsteder og stempelskærere

De særegne detaljer i stempelskærernes arbejder har som nævnt muliggjort en præcis bestemmelse af, hvem der har skåret de enkelte stempler, og dermed bliver det også muligt at fastslå, hvem der har skåret de stempler, der anvendtes ved de tre møntsteder (tabel 6). Som det ses, er der i København og Altona udelukkende anvendt stempler, der er fremstillet af egne stempelskærere, mens man i Kongsberg, som stod for omtrent 80 % af den samlede produktion af de omhandlede mønter, anvendte stempler af alle tre stempelskærere. Lunder fremstillede godt 80 % af stemplerne, mens Bauert og Wolff leverede resten.

Bauerts og Wolffs stempler i Kongsberg

Det er ikke overraskende at finde Bauerts stempler blandt Kongsberg-mønterne; det er tidligere beskrevet for disse mønter⁵ og ken-

des også fra andre mønttyper. Derimod er det højst uventet, og ikke tidligere publiceret, at der også er anvendt stempler af Wolff i Kongsberg, og det er så vidt vides det eneste dokumenterede eksempel på stempler, beregnet til cirkulationsmønt uden for ansvarsområdet for Mønten i Altona, som er skåret af Wolff i de 18 år, han var stempelskærer i Altona.

Der er identificeret stort set lige mange Bauert- og Wolff-stempler blandt Kongsberg-mønterne, henholdsvis 6 og 5, og det må på den baggrund formodes, at de to stempelskærere har deltes om arbejdet. Deres stempler er anvendt i forside/bagside-koblinger uden skelen til, hvem der har skåret dem; hos 1 specierne er der således fundet både Bauert/Wolff- og Wolff/Bauert-koblinger (fig. 5-6), medens 1/2 specierne alene forekommer med koblingerne Bauert/Bauert og Wolff/Wolff (fig. 7-8). Der er derimod ikke fundet mønter med Bauerts eller Wolffs stempler koblende

København		Identificerede stempler	Heraf Bauerts stempler	Beregnet totalt stempelforbrug	Heraf Bauerts stempler
1 specie 1776 Hede 11B	Forside	2	2	2	2
	Bagside	3	3	3	3
I alt		5	5	5	5
Altona		Identificerede stempler	Heraf Wolffs stempler	Beregnet totalt stempelforbrug	Heraf Wolffs stempler
1 specie 1776 Hede 11C	Forside	7	7	8	8
	Bagside	8	8	9	9
I alt		15	15	17	17
Kongsberg		Identificerede stempler	Heraf Bauerts og Wolffs stempler	Beregnet totalt stempelforbrug	Heraf Bauerts og Wolffs stempler
1 specie 1776 Hede 2 Norge, Kongsberg	Forside	18	3	24-30	5-6
	Bagside	18	4	24-30	5-6
¹ / ₂ specie 1776 Hede 3 Norge, Kongsberg	Forside	16	2	17	2
	Bagside	16	2	17	2
I alt		68	11	82-94	14-16

Tabel 7. Det totale stempelforbrug.

til Lunders stempler. Det kan skyldes, at Mønten i Kongsberg i en periode enten ikke har været i besiddelse af Lunder-stempler, eller mere sandsynligt, at de fysiske dimensioner af Bauerts og Wolffs stempler har været forskellig fra Lunders stempler, hvorfor en "sammenblanding" enten ikke har været mulig eller har krævet en justering af prægemaskinerne, som man af tidsmæssige årsager har villet undgå. Noget tilsvarende har kunnet konstateres i en stempelundersøgelse af 2 skilling 1778-1788, Hede 16 Norge⁶, som påviser et meget stort antal Bauert-stempler i Kongsberg-prægninger uden en eneste kobling til Lunde-stempler⁷.

Det totale stempelforbrug til de fire mønttyper (tabel 7) er beregnet skønsmæssigt, dels på grundlag af udviklingen i tilvæksten af

identificerede stempler i takt med gennemgangen af møntmaterialet (det konstaterede antal nye stempler pr. antal nye mønter, der undersøges)⁸, dels på baggrund af erfaringerne fra undersøgelser af andre mønttyper, hvor der bl.a. har kunnet påvises et relativt større stempelforbrug i Kongsberg end i København og Altona⁹.

Det vurderes, at samtlige stempler til prægningerne i København er identificeret, mens der fortsat mangler nogle få, måske kun et enkelt stempelpar i Altona. Hvad Kongsberg angår, er der identificeret sammenlagt 68 stempler til de to mønttyper, heraf 11 skåret af Bauert og Wolff. Da det skønnes, at det totale forbrug i Kongsberg har været 82-94 stempler, mangler der således identifikation af 14-26 stempler, heraf skønsmæssigt 3-5, skå-

5

6

7

8

Fig. 5. 1 specie 1776, Kongsberg, Bauert/Wolff.
Fig. 6. 1 specie 1776, Kongsberg, Wolff/Bauert.

Fig. 7. 1/2 specie 1776, Kongsberg, Bauert/Bauert.
Fig. 8. 1/2 specie 1776, Kongsberg, Wolff/Wolff.

ret af Bauert og Wolff. Det vurderes følgelig, at Bauert og Wolff samlet har leveret 14-16 af de stempler, der anvendtes i Kongsberg.

Sammenfatning

- Bauerts, Wolffs og Lunders stempler viser generelt en efter datidens målestok betydelig grad af ensartethed. I detaljerne er der dog markante forskelle.

- En række af detaljerne er særegne for de tre stempelskærere, hvorved stempelskærerne til de enkelte forside- og bagside-stempler endtydigt kan bestemmes og identificeres.

- I København og Altona anvendtes udelukkende stempler af egne stempelskærere, henholdsvis Bauert og Wolff. I Kongsberg blev 80 % skåret af Lunder; de resterende af Bauert og Wolff.

- Wolffs stempler i Kongsberg er det eneste dokumenterede eksempel på stempler, beregnet til cirkulationsmønt uden for ansvarsområdet for Mønten i Altona, som er skåret af Wolff, mens han var stempelskærer ved Mønten i Altona.

- Bauerts og Wolffs stempler i Kongsberg findes i indbyrdes forside/bagside-koblinger, men ikke i koblinger med Lunders stempler.

- Det vurderes, at samtlige stempler til specierne i København er identificeret, mens der fortsat mangler identifikation af to stempler til specierne i Altona og 14-26 stempler til Kongsberg-mønterne.

- J.E. Bauert og J.H. Wolff skønnes af have skåret i alt 14-16 af de stempler, der anvendtes til 1 og 1/2 specier i Kongsberg, ligeligt fordelt på de to stempelskærere.

¹ Johan Ephraim Bauert (1726-1799), stempelskærer i København 1763-1799.

² Johan Henrik Wolff (1727-1788), stempelskærer i Altona 1771-1788.

³ Gabriel Andersen Lunder (1714-1777). Stempelskærer i Kongsberg 1764-1777.

⁴ H. Hede, *Danmarks og Norges Mønter 1541.1814.1977*, Dansk Numismatisk Forening, 3. rev. udg. 1978.

⁵ Harald Wischmann, Kongsbergmynten under Christian 7, Norsk Numismatisk Forening, *NNF-NYTT*, Nr. 1 – Mars 1980, s. 35-39.

⁶ Frank Pedersen, uafsluttet undersøgelse.

⁷ Anders Jonsen Lunde, konstitueret stempelskærer i Kongsberg efter Gabriel Andersen Lunders død i 1777. Fastansat i 1781. Bjørn R. Rønning, *Den Kongelige Mynt 1628-1686-1806*, Oslo 1986 s. 193.

Harald Wischmann anfører, at "Sammenblanding av Bauerts og Lundes stempler forekommer", men fremlægger ikke dokumentation herfor. Harald Wischmann, Kongsbergmynten under Christian 7, Norsk Numismatisk Forening, *NNF-NYTT*, Nr. 1 – Mars 1980, s. 36.

⁸ Samme metode som ved stempelundersøgelsen af Rethwisch mønterne. Frank Pedersen, Mønterne fra Rethwisch Slot, *Numismatisk rapport* 90, november 2006, s. 25.

⁹ Frank Pedersen, upublicerede stempelundersøgelser.

¹⁰ H.H. Schou, *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814 og danske Mønter 1815-1923*, København 1926.

¹¹ Et af de tre stempler er stempelidentisk med det specie-afslag, som omtales af Michael Märcher i artiklen Afslag og Omslag – udmøntning til pengemarkedet i Kiel 1776, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* nr. 1, februar 2007, s. 31-32.

Presser og prægestempler – produktionsproblemer på Mønten i Kongsberg 1776

Af Michael Märcher

Frank Pedersens spændende iagttagelser i *Danske og norske 1 og 1/2 specier 1776* på siderne 51-58 i nærværende blad har foranlediget denne artikel.¹ Den handler om nogle af de problemer², som Mønten i Kongsberg fik i 1776, da den efter adskillige års pause igen skulle producere speciemønt – altså større mønter både med hensyn til værdi og dimensioner.

Artiklen er skrevet på baggrund af materiale i Rigsarkivet, København. De finansielle og pengepolitiske årsager til ophøret med kurantudmøntninger og opstarten af specieudmøntninger i midten af 1770'erne kan blandt andet findes beskrevet af Wilcke³ og Svendsen⁴. Endvidere skal opmærksomheden henledes på Rønnings værk fra 1986⁵, der handler om Mønten i Kongsberg frem til 1806. Rønnings værk indeholder ligesom Wilckes oversigter over udmøntningernes størrelser, hvorfor det emne udelades her. Blot skal det nævnes, at 1776 var det år i 1770'erne, hvor der blev udmøntet flest 1/2 og 1 speciedalere på Mønten i Kongsberg.

I 1775 blev produktionen af kurantmønt på den danske konges møntsteder stoppet af finansielle og pengepolitiske årsager. Ved forordning af 2. januar 1776 blev det fastslået, at møntstederne skulle fremstille speciemønt frem for kurantmønt. Mønten i Kongsberg, der lå ved Sølvværket i Kongsberg, skulle derfor snarest muligt i gang med at udmønte 1/2 og 1 speciedalere. Møntmesteren i Kongsberg, Henrik Jacob Arnold Branth⁶ (1775-97), fik hurtigt ordre på at gøre Mønten klar dertil. Ordren kom fra møntdirektør Hans Schierven Knoph⁷ (1771-88). Møntdirektøren var kontaktleddet mellem Finanskollegiet⁸ og møntmestrene. Han havde overopsynet med

rigets møntsteder⁹ og var ofte også møntmester i København. Knoph var i øvrigt onkel til Branth, og de var del af det store netværk bestående af familierne Knoph, Lyng og Branth, der var dominerende i rigets møntvæsen i anden halvdel af 1700-tallet.¹⁰

Som motivmæssig rettesnor fulgte der med ordren til Branth en ny speciedaler fremstillet i København. I overensstemmelse med ordren bad Branth straks stempelskæreren i Kongsberg, Gabriel Andersen Lunder (1764-77)¹¹, om "efter bemelte Species forfærdiget, saavel de fornødne Stempler [fig. 1] som Bakker [fig. 2], dog med den forskiel, at mit Navn appliceres paa samme, i Stæden for Herr Mynt Directeurs, ligesom og det Kongsbergske Mærke Schlegel und Eisen."¹² Branth satte også straks gang i smedningen af stempler, og klargøringen af møntmaskinerne – primært blanketudstansningsmaskinerne¹³. Derfor kunne han allerede den 19. januar skrive til Knoph, at Mønten var klar til at påbegynde den første smeltning, så snart udmøntningsordren indløb. Stempelskærer Lunder havde lovet, at et par stempler til speciedalere var klar inden månedens udgang. Ligeledes ville Mønten også snart være parat til udmøntning af 1/2 speciedalere. Generelt var arbejdsgangen i Kongsberg sådan, at Mønten fra Sølvværket modtog en måneds sølvproduktion til udmøntning af gangen. Derefter leverede Mønten løbende de producerede mønter til Sølvværket. Sådan var det også i 1776, og planen var, at 75 % af sølvet skulle udmøntes til speciedalere og 25 % til 1/2 speciedalere. Den fordeling var tilsyneladende Branth's eget forslag.¹⁴

Lunders stempler

Udmøntningsordren indløb og den 31. januar

blev den første smeltning foretaget. I starten af februar var cirka 480 mark¹⁵ justerede blanketter til $\frac{1}{2}$ og 1 speciedalere klar til prægning. Indtil videre var det gået fint, men den 9. februar måtte Branth indberette til Knoph: "For at erfare hvordan de fra Stemplskiærer Lunder leverede 1 Parr Stempler til heele Species vilde udbringe Præget, har jeg i denne Uge ladet dem indsætte udi Præssen [fig. 3], men da samme, endskiönt med 3 Mands Hielp paa hver Side af Præsse-Stangen paa Rewersen langt fra ikke kand udbringe Vaabenet paa Pladerne [=blanketterne], saaledes at jeg fordrister mig til deraf nogen til Lewerance at lade udpræge ... Aarsagen hertil kand ikke skiönnes at være af Stemplernes Smedning eller Hærdning, da de ved anstillede Pröve hverken haver sadt sig [=sunket sammen] eller sprunget, men maae være en Fejl ved Skiæringen at Stemplerne i Midten ere for lave."¹⁶

Lunder leverede hurtigt et nyt stempelpar til speciedalere, hvorpå det lykkedes at præge nogle mønter, så Branth kunne sende et eksemplar til Knoph. Det stempelpar holdt imidlertid ikke længe, de havde "sadt sig saaledes i Midten ved de förste Pladers Prægning, at paa Revers Siden det danske Vaaben overalt var blindt, fölgelig fordristede jeg [=Branth] mig, paa samme, ingen til Leverance at lade udpræge."¹⁷ Bedre gik det ikke med det næste forsidestempel, som Lunder kom med i midten af februar. Stemplerne satte sig så meget, at der ikke kunne præges med dem, selvom 6-7 mand drev pressen. Der var – primært i Kongsberg – diskussion om årsagen til stempelproblemerne. Var det stålet, hærdeningen eller graveringen, det var galt med? Det var formentlig sjældent selve graveringen, som var det egentlige problem.¹⁸ Det var kvaliteten af stålet, smedningen eller hærdeningen, som fik stemplerne til at sætte sig eller springe ved prægningen. Hvis stålets kvalitet var for dårlig eller hvis smedningen eller hærdeningen ikke var tilstrækkelig, kunne stemplerne sætte sig. Det vil sige, at de sank sammen, når de blev brugt til prægning på grund af de meget

kraftige slag i møntpressen. I pressen – eller under hærdeningen – kunne et stempel springe i stykker, hvis det for eksempel var hærdet for meget.

I midten af februar lykkedes det på Kongsberg at præge 1.300-1.400 speciedalere på et af Lunder fremstillet stempelpar. Men Branth var ikke glad, selvom det endeligt så ud til at gå godt med ét stempelpar. Til Knoph skrev han den 16. februar, "at jeg præger paa samme imellem Frygt og Haab, og ej har den beste Tillid til dem".¹⁹

Stemplerne holdt, og Lunder leverede endnu et stempelpar til speciedalere. De holdt også, og snart var der præget tusindvis af speciedalere. Branth skrev den 23. februar til Knoph om succesen, samt at Lunder snart ville levere de første stempler til $\frac{1}{2}$ speciedalere.

Stempler fra København

I 1700-tallet var der som regel kun postgang mellem Danmark og Norge én gang om ugen.²⁰ Det var ikke befordrende for kommunikationen mellem Knoph og Branth. Knoph modtog for eksempel først Branth's brev af 16. februar den 23. februar. Det betød, at Knoph som ansvarlig møntdirektør reagerede på Branth's nedslående indberetninger af 9. og 16. februar før han modtog den positive af 23. februar. Knoph skrev den 24. februar til Finanskollegiet om stempelproblemerne i Kongsberg og foreslog, "at saavel Hof-Medailleur Bauert²¹, som Medailleur Wolff²² bleve beordrede at forfærdige Stempler saavel til heele som halve Species til Brug ved den Kongsbergske Mynt".²³ Først skulle fire par til speciedalere hurtigst muligt fremstilles og opsendes – og derefter fire par til $\frac{1}{2}$ speciedalere.

Med hensyn til betaling for stempelarbejdet foreslog Knoph, at medaljørerene skulle have 30 rigsdaler per par til speciedalere og 20 rigsdaler per par til $\frac{1}{2}$ speciedalere. Sådan var Bauert blevet aflønnet i 1769, da han leverede stempler til brug på Rethwisch Slot²⁴, hvor han i øvrigt fik 16 rigsdaler per par til $\frac{1}{4}$ speciedalere. Finanskollegiet godkendte 25. februar hele Knoph's forslag. Derefter

Fig. 1: Formenligt er der ikke fra nogen af den danske konges møntsteder bevaret et stempel til $\frac{1}{2}$ eller 1 speciedalere fra 1770'erne. Her ses et par stempler til 1 kronen 1771 (Fødselsdagskronen, Hede 23). Stemplerne er graveret af Bauert og har været brugt på Mønten i København. Med hensyn til diameter er 1 krone 1771 tæt på både $\frac{1}{2}$ og 1 speciedalerne fra 1776. Derfor har stemplerne formentlig i deres udformning ret stor lighed med de stempler, der blev sendt fra København til Kongsberg i 1776. Det her viste forsidestempel vejer 1.051 gram er ca. 66 mm højt og dets korpus er i bunden ca. 48x48 mm. De tilsvarende oplysninger for det lidt mindre bagsidestempel er 885 gram, ca. 62 mm og ca. 45x45 mm. På stemplerne er der malet et 8-tal, det er inventarnummeret.⁵⁴ Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Foto: Michael Märcher.⁵⁵

henvendte Knoph sig til de to medaljører. De havde begge for ganske nyligt graveret specie-stempler.²⁵

Der blev hurtigt fremstillet stempler, for allerede den 2. marts havde Knoph sendt 4 par stempler til speciedalere til Kongsberg, og tre par til 1/2 speciedalere den 9. og endnu et den 16. – altså i alt fire par til hver type opsendt i marts.²⁶

Der blev sandsynligvis ikke sendt flere stempler til Kongsberg i 1776. Det sandsynliggøres i næste afsnit. Det er ikke entydigt, hvordan de otte par stempler skal fordeles på de to medaljører. Tilsyneladende delte de opgaven nogenlunde imellem sig. Det indikerer Frank Pedersens undersøgelser. I Rigsarkivet er der kun fundet et enkelt aktstykke, der kan belyse sagen. Det drejer sig om følgende indførelse i en af Finanskollegiets journaler, der dækker over en (ikke fundet) sag modtaget den 9. marts 1776: "Medailleur Bauert indsender Regning over 4 af ham forfærdigede Species-Stempler, hvorfor han tilkommer for 100^{ld}, à 30^{ld} Parret heele og 20^{ld} Parret halve Stempler."²⁷ Beløbet indikerer, at Bauert leverede to par stempler af hver type. Det stemmer imidlertid ikke overens med Frank Pedersens undersøgelse, hvor tre bagsidestempler til speciedalere tilskrives Bauert. Det er uklart, hvorledes den sag hænger sammen. Muligvis delte de to medaljører opgaven, så Bauert graverede tre bagsidestempler og et eller to forsidestempler til speciedalere, mens Wolff stod for et bagsidestempel og to eller tre forsidestempler. Sagen kan også være påvirket af andre forhold. Det er for eksempel uklart, om Wolff opholdt sig i Altona, København eller et tredje sted under forløbet. Det er også muligt, at der på Mønten i København allerede var nogle graverede speciestempler, som blot manglede årstal, møntstedsmærke og møntmestermærke?²⁸ Det vides ikke, men det sidste er nok det mest sandsynlige, da det er bemærkelsesværdigt, at Knoph allerede den 2. marts kunne sende fire par stempler til Kongsberg.

En glad møntmester Branth

Marts måned startede uheldigt i Kongsberg. Den 1. marts skulle Lunders første stempelpar til 1/2 speciedalere bruges. Efter prægning af cirka 1.000 mønter satte det sig, så det ikke længere kunne bruges. Branth havde i øvrigt til udmøntningen af 1/2 speciedalerne taget "den i Gamle Præg-Stue"²⁹ staaende Mynte Præsse, som er en af de første, der er blevet anskaffet til Brug her ved Mynten³⁰ i anvendelse. Desværre revnede en del af pressen i tre dele efter få prægninger, så de måtte skifte til en anden presse, som ikke var så velegnet til 1/2 speciedalere. Lunder leverede yderligere 2-3 stempelpar til 1/2 speciedalere, men succesen udeblev. De satte sig eller sprang efter prægning af relativt få mønter.³¹

Det var således af gode grunde en glad Branth, der i løbet af marts modtog Knophs forsendelser med brugbare stempler. Udmøntningerne tog derfor efterhånden fart. Branth var pålagt at give besked, om han skulle bruge flere stempler samt sammenligne de forskellige stempler. De opsendte stempler kunne skelnes fra hinanden, da nogle var mærket med et W, og andre var uden mærke. Mærkingen var ikke foretaget i selve gravingen/motivet, men et andet sted på stemplet. Det er nærliggende at henføre³² dem med W til Wolff og de andre til Bauert. Branth angav, at begge typer var gode, og at han ikke kunne skelne imellem dem med hensyn til kvalitet. I slutningen af marts var der stadig problemer med Lunders stempler. Branth beretter, at "De fra Stempelskierer Lunder her leverende Stempler, bliver vel til Prægningen brugte, og de opsendte ikke uden Nödvendigheden det udfordrer; men da Lunders Stempler endnu ikke viiser sig bædre end forhen, saa bliver dog de fleste, saavel heele som halve Species, med de Kiöbenhavnske Stempler udpræget."³³ I løbet af marts blev den revnede presse gjort brugbar igen, da der blev spændt brede jernbånd om den. Det og stemplerne fra København øgede udmøntningshastigheden.³⁴

Først i slutningen af april måtte Branth bede om opsendelse af flere stempler. Han havde af

Fig. 2: Randværk fra 1700-tallets Mønt i Kongsberg. I den type randværk blev møntblanketters rand dekoreret med mønstre eller skrift, når blanketterne blev tvunget imod randværkets bakker, som var graverede stykker stål. Maskinen er udstillet i Kongsberg, den er en del af samlingen hos Norsk Bergverksmuseum, Den kongelige Mynts museum. Foto: Frode Sæland/Norsk Bergverksmuseum.⁵⁶

opsendte stempler i behold to par til speciedalere, som kunne bruges lidt endnu samt et par og tre bagsidestempler til $\frac{1}{2}$ speciedalere.³⁵ Derfor ville Branth gerne have opsendt tre par stempler til speciedalere samt tre forsidestempler til $\frac{1}{2}$ speciedalere, da Branth "endnu ej kand fæste nogen fuldkommen Tillid til de af H^t Stempelskiærer Lunder forfærdigede Stempler".³⁶

Branth fik formentlig ikke de ønskede stempler. Materialet i Rigsarkivet har ingen indikationer derpå. Der burde for eksempel være et brev fra Branth, hvor han kvitterer for modtagelsen. Frank Pedersens undersøgelse sandsynliggør heller ikke, at yderligere stempler blev sendt til Kongsberg i 1776.

Det var formentlig på grund af Lunders

stempler, at Branth ikke fik flere stempler tilsendt. Det gik bedre med holdbarheden af Lunders stempler, og det skyldes utvivlsomt ændringer i stålets kvalitet samt smedningen og hærdeningen af stemplerne. Udmøntningerne fortsatte med forskellige afbrydelser ind i 1777, og Lunder leverede stemplerne. Lunders stempler blev en succes, og Knoph hørte ikke mere om stempelproblemer i 1776. I januar 1777 kom der dog igen brev angående Lunders stempler. Det var dog blot fordi, Branth gerne ville benytte de i beholdningen værende stempler med årstallet 1776 inden nye med 1777 blev fremstillet. Det fik han lov til (fig. 4). Da Lunder døde i 1777 blev hans nevø og lærling, Anders Jonsen Lunde³⁷ (1777-1806), stempelskærer på Kongsberg.³⁸

Digler og presser, sand og vand

“Imidlertid fortsættes Vanskelighederne paa Kongsberg”³⁹ i 1776 som Wilcke så præcist skriver. Der var forskellige driftsproblemer. Den omtalte revnede presse, som var gjort brugbar med jernbånd, holdt kun til midten af maj. Branth skrev: ved prægning er “indtrof-fet det Uheld, at ... Side Stykket under Bry-stet er sprunget midt over, og saaledes aldeles er bleven utienlig til videre Prægning med samme at kunde foretages. Da nu ej flere Præsser, end Medaille Præssen, til den an-befalede Species Udmyntning, haves her ved Mynten; saa bliver fornøden, et nyt Præsse Corpus med Skrur og Tilbehør, til Mynten at maa anskaffes.”⁴⁰ Branth foreslog, at en ny presse rekvireredes gennem Overbergam-tet⁴¹. Det godkendte Finanskollegiet, samt at medaljepressen skulle bruges indtil den nye presse var på plads. Det lykkedes ikke at få en ny presse i 1776, hvorfor der vist uden større held i efteråret med jernbånd blev forsøgt at benytte andre presser. Med andre ord havde Mønten i størstedelen af året kun én presse til prægning af to mønttyper. Det var langt fra optimalt.⁴²

Mønten manglede af og til også andet end stempler og presser. I maj ville Branth gerne sikre sig smeltedigler og støbesand⁴³ til fort-sættelse af udmøntningerne. Efter flere for-søg var han stadig ikke tilfreds med det sand, han kunne få lokalt. Han ville gerne have 24 tønder sand sendt op fra København. Det fik han.

Anderledes gik det med smeltediglerne, som der var tradition for, at Mønten i Kongs-berg fik hjælp til at fremskaffe. Branth ville gerne have 30 digler à 500 mark⁴⁴, som hver kunne smelte cirka 1.000 mark samt 20 digler à 400 mark, som hver kunne tage cirka 800 mark. Finanskollegiet mente dog ikke, det hastede. Det skyldes formentlig, at Mønten i Altona i bedste merkantilistiske ånd var ved at teste indenrigsproducerede (Rendsborg) smeltedigler. Forsøgene på Mønten i Altona var langt fra succesfulde, og i slutningen af 1776 blev digler til Kongsberg bestilt via

forretningsmanden Hans Christian Olde⁴⁵ (1727-89). Diglerne til Mønten i Kongsberg blev bestilt “fra den sedvanlige⁴⁶ leverandør i Hafnerzel ved Nürnberg. ... [og] ville bli sendt med skip fra Hamburg til Drammen. Skipet Christina fra Livorno, som havde digle-lene i lasten, grunnstøtte imidlertid mens hun var på ... vei nedover Elben. Diglene klarte seg, men transporten ble forsinket slik at de ikke var framme på Kongsberg før”⁴⁷ slutnin-gen af 1777. Derfor blev Mønten i Kongsberg forsynet med digler fra beholdningen ved Mønten i København i 1777.⁴⁸

Også naturkræfterne påvirkede driften. Mønten i Kongsberg udnyttede – i modsæt-ning til Mønterne i Altona og København – vandkraft til valsningen, som var den mest kraftkrævende del af møntproduktionen. Der-for stod Mønten stille i flere dage i juni 1776, “da Vandet, ved at borttage een Demning” i nogle dage oversvømmende dele af valsevær-ket og kældre under værkstederne. I oktober stod valseværket også stille nogle dage på grund af vandkraften, men da var det, fordi vandledningen skulle renses og forbedres.⁴⁹

Afslutningsvis bør det påpeges, at der i 1776 blev stillet store spørgsmålstejn ved produktionens kvalitet. Selveste skatmester greve Heinrich Carl Schimmelmans⁵⁰ (1724-82) kontor i Hamborg havde i efteråret fra Kø-benhavn modtaget en pose⁵¹ med 989 styk 1/2 speciedalere produceret i Kongsberg. I posen var 283⁵² styk undervægtige. Det medførte naturligvis skarpe ord til Branth fra Knoph. Branth klarede sig dog nogenlunde igennem kritikken ved at påpege, at han havde holdt sig til det i udmøntningsordren angivne re-medium, det vil sige den tilladte afvigelse fra mønternes foreskrevne vægt. Desuden angav Branth, at han nu havde valgt at skærpe reme-diet yderligere.⁵³

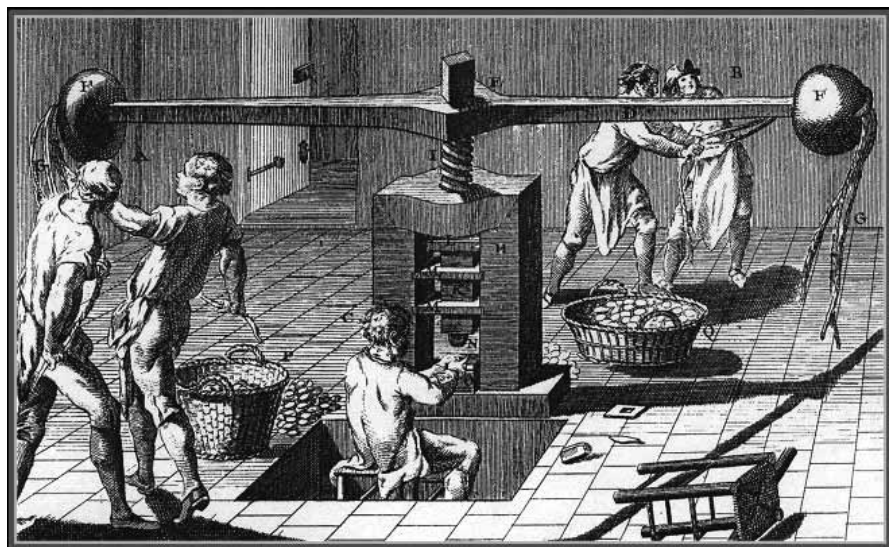

Fig. 3: Møntprægning med presse i midten af 1700-tallet. Diderot & D'Alembert: *L'Encyclopédie. Monnayage Travail de L'or*. Paris. 1772.⁵⁷

Fig. 4: Komparative studier⁵⁸ af stempelforbruget på Mønten i Kongsberg 1776-77 samt den i teksten omtalte tilladelse til at benytte stempler med årstal 1776 i 1777 indikerer i høj grad, at der i 1777 blev anvendt stempler med årstal 1776. På trods af det blev der dog i Kongsberg anvendt nogle stempler⁵⁹ til 1/2 speciedalere (Hede 3), hvor årstallet 1776 var rettet til 1777. Privateje, solgt i 2003 på Thomas Høiland Møntauktion 23 som lot 889. Foto: Frank Pedersen.

Bibliografi og forkortelser:

- DBL 3: Cedergreen Bech, Svend (red.): *Dansk Biografisk Leksikon*. 3. udg. 1979-84. I-XIV. København.
- Hede, Holger 1978: *Danmarks og Norges Mønter 1541 1814 1977*. 3. udg. København.
- Jensen, Jørgen Steen 2005: De danske medaljestempler i Møntsamlingen, *Nationalmuseets Arbejdsmark*, København, 113-123.
- Lohmeier, Dieter 2000: Olde, Hinrich Christian, i Lohmeier, Dieter et al. (red.): *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck*. Bd. 11. Neumünster.
- Monrad Møller, Anders 1992: *P&Ts Historie 1771-1850 : Posttrytter, dagvogn og fodpost*. København.
- Märcher, Michael:
- 2005: *Mønten i Altona 1771-1812*. Kandidatspeciale, historie, Aarhus Universitet, upubliceret.
 - 2006a: Kompensation for knuste knogler – arbejdsulykker på danske møntsteder i 1789 og 1811, *NNUM*, 127-134.
 - 2006b: Stjerner fra 1788, *NR* 87, 9-13.
 - 2007a: Afslag og Omslag – udmøntning til pengemarkedet i Kiel 1776, *NNUM*, 31f.
 - 2007b: Nyt numismatisk opslagsværk, *NNUM*, 33f.
 - Upub.: Tegning og regning, stempel og stjerne – om G.V. Bauerts første Klopstock-medaljer, *NNUM*, under publicering.
- Møller, Kurt Detlev 1954: Poppenbüttel, Wellingsbüttel und Wandsbek in einer Reisebeschreibung aus der Zeit um 1785, *Jahrbuch des Alstervereins*, Hamburg, 21-28.
- NNUM: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*. København. 1936-
- NR: *Numismatisk Rapport*. København. 1978-
- Pedersen, Frank 2006: Mønterne fra Rethwisch Slot, *NR* 90, 5-28.
- RA, 420: Rigsarkivet, arkivnr. 420, Sager vedr. Møntvæsnet 1771-1848(64).
- RA, 442, MiK: Rigsarkivet, arkivnr. 442, Den kgl. Mønt 1692-1874, Mønten i København.
- Rasmussen, Else 2004: *Harald Salomon - en dansk medaljør og billedhugger*. København.
- Rønne, Børge 1986: Kongens Mønt i København – og dens mænd, *NR*, 69-111.
- Rønning, Bjørn R. 1986: *Den Kongelige Mynt 1628-1686-1806*. Østerås, Norge.
- Svendsen, Knud Erik 1968: Perioden 1700-1818, i Hoffmeyer, Erik (red.): *Dansk Pengehistorie*. Bd. 1. København.
- Weilbach: Hartmann, Sys (red.): *Weilbach. Dansk Kunstnerleksikon*. 4. udg. 1994-2000. København.
- Wilcke, J.:
- 1927: *Kurantmøntfoden 1726-1788*. København.
 - 1929: *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788-1845*. København.

¹ Tak til Frank Pedersen for oplysninger fra upublicerede undersøgelser samt for kommentering og diskussion af nærværende artikel.

² Der ses ikke på ændringer og problemer vedrørende personale eller sølvet/sølvleveringerne/legeringen af sølv.

³ Wilcke 1927.

⁴ Svendsen 1968.

⁵ Rønning 1986.

⁶ Se Rønne 1986, 96ff. og Rønning 1986, 175ff.

⁷ Se Rønne 1986, 96ff.

⁸ Finansinstitution (1771-1816), som blandt andet i 1770'erne administrerede møntvæsnet i Danmark, Norge og Slesvig-Holsten.

⁹ Dog ikke den lokale møntproduktion i Trankebar.

¹⁰ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 7 og 9.

¹¹ Se Rønning 1986, 191ff. og Weilbach, V, 193. Her gengives efternavnet som Lunder og ikke Lunde. Det skyldes, at Lunder selv skrev sådan i 1776. Det gjorde møntdirektør Knoph og møntmester Branth i øvrigt også.

¹² RA, 420, Indkomne sager til møntjournalen, 1776, 7; RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 7. I Wilcke 1927, 264f. findes sætningen "Speciestempler opsendes [fra København til Kongsberg] for at der i dem kan indføres Møntmesterens Bogstaver og det kongsbergske Værks Schlegel og Eisen." Sætningen må skyldes fejllæsning eller misforståelse af de relevante breve og sager. Formodentlig er det gået galt, da Wilcke læste referatet af sagen i Finanskollegiets møntjournaler.

¹³ Se afbildning af en yngre blanketudstansnings-

- maskine på forsiden af *NNUM*, 2006, nr. 3.
- ¹⁴ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 37.
- ¹⁵ Marken (den kølnske vægtmark) var lig 233,855 gram.
- ¹⁶ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 31.
- ¹⁷ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 35.
- ¹⁸ Se dog citatet fra Branth's brev af 9. februar 1776.
- ¹⁹ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 35.
- ²⁰ Monrad Møller 1992, 90f.
- ²¹ Johan Ephraim Bauert (1726-99), se Weilbach, I, 186f.
- ²² Johan Henrik Wolff (1727-88), se Weilbach, IX, 171.
- ²³ RA, 420, Indkomne sager til møntjournalen, 1776, 32.
- ²⁴ Angående Mønten på Rethwisch Slot, se Wilcke 1927, 167ff. og Pedersen 2006.
- ²⁵ RA, 420, Indkomne sager til møntjournalen, 1775, 126 og 1776, 32; RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 38 og 51; Märcher 2007a.
- ²⁶ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 38, 60, 62 og 66.
- ²⁷ RA, 420, Finanskollegiets og Finanskassedirektionens møntjournaler, 1776, 38.
- ²⁸ Se Märcher 2007a.
- ²⁹ Den Gamle Prægestue indeholdt i juni 1775 blandt andet en stor og to mindre presser samt to randværker – det ene engelsk? Den Nye Prægestue indeholdt blandt andet i juni 1775 medaljepressen, to nye – formentlig fra 1765 – og to gamle slagværker samt otte hamre. RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 208; Rønning 1986, 158. Grundplaner over Mønten i Kongsberg anno 1765 og 1790 findes gengivet i Rønning 1986, 151 og 250.
- ³⁰ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 53.
- ³¹ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 53, 60 og 62.
- ³² Henførelsen er ingenlunde uproblematisk, se note 35.
- ³³ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 66.
- ³⁴ RA, 420, Indkomne sager til møntjournalen, 1776, 48; RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 62, 66 og 84.
- ³⁵ De to bagsidestempler til speciedalere var mærket W, og de to forsidestempler var ikke mærkede. Af de tre bagsidestempler til ½ speciedalere var det ene mærket W, og de to andre var ikke mærkede. Hvis W står for Wolff, og der som antaget kun er sendt fire par stempler til speciedalere til Kongsberg, så er oplysningen om, at to bagsidestempler til speciedalere var mærket med W uforenelig med oplysningerne om bagsidestempler til speciedalere i Frank Pedersens artikel. I Frank Pedersens undersøgelse er der registreret fire bagsidestempler til 1 speciedaler 1776, der ikke er graveret af Lunder. Tre af de stempler henføres til Bauert, mens kun et henføres til Wolff.
- ³⁶ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 74.
- ³⁷ Se Rønning 1986, 193ff.
- ³⁸ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1777, 1 og 12. Se mere om stempelskærerskiftet i 1777 i Wilcke 1927, 268 og Rønning 1986, 193.
- ³⁹ Wilcke 1927, 265.
- ⁴⁰ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 84.
- ⁴¹ Myndighed i Kongsberg, som blandt andet administrerede Sølvværket, men også førte tilsyn med bjergværksdriften, og havde juridisk myndighed i bjergværksager.
- ⁴² RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 84, 91 og 108.
- ⁴³ Støbesand blev brugt til at støbe tene i. En ten er den metalbarre, som vales, strækkes og/eller udhamres til et metalbånd, hvorfra blanketter udklippes/udskæres/udstanses. I 1700-tallet og ind i 1800-tallet støbte Mønterne i Altona, Kongsberg og København i støbesand. Se Märcher 2007b.
- ⁴⁴ Se note 15.
- ⁴⁵ Hans Christian Olde havde meget stor betydning for udmøntningerne i Altona og Poppenbüttel i 1770-80'erne. Han er blandt andet nævnt i Wilcke 1927; Wilcke 1929; Möller 1954; Märcher 2005; Märcher 2006b, se dog især Lohmeier 2000, 261f.
- ⁴⁶ Senere – fra cirka 1790 – var firmaet Johan & Caspar Halbach & Söhne i Müngsten ved Remscheid, der ligger cirka 30 km nordøst for Köln, den sædvanlige leverandør. Andre firmaer var dog også på banen med stempelstål i anden halvdel af 1700-tallet. Märcher 2005, 51; Märcher upup.
- ⁴⁷ Rønning 1986, 162.
- ⁴⁸ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 99, 114 og 232; Märcher 2005.
- ⁴⁹ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 108 og 191; Rønning 1986, 163. Se note 29 angående grundplaner, hvorpå vandledningen kan ses.
- ⁵⁰ DBL 3, XIII, 92-96.
- ⁵¹ Wilcke 1927, 265 omtaler det som en pung. Det er uklart hvorfor.
- ⁵² Wilcke 1927, 265 omtaler 141½ styk undervægtige. Det må skyldes en skrivefejl. Det drejer sig om 283 styk, som har en værdi på 141½ rigsdaler.
- ⁵³ RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1776, 207. Wilcke 1927, 265 omtaler også en lignende sag fra december 1776.
- ⁵⁴ 8-tallet henviser til en fortegnelse over Den kgl. Mønts stempelsamling, som Harald Salomon (1900-90) skrev i 1933. Fortegnelsen (fotokopi) har signatur XVII b 38a hos Nationalmuseet, Den

- kgl. Mønt- og Medaillesamling. Stemplerne har også et ældre inventarnummer påmalet. Det er 194, og det er Den kgl. Mønts stempelnummer. Stemplerne overgik til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling 1975-76 fra Den kgl. Mønt. Det var i forbindelse med, at administrationen af Den kgl. Mønt overgik fra staten til Danmarks Nationalbank i 1975. Jensen 2005. Om Harald Salomøn se Rasmussen 2004.
- ⁵⁵ Hede 1978; Rønning 1986, 158. Stempelpar til de to andre fødselsdagsmønter henholdsvis dukaten (Hede 3) og ½ kronen (Hede 24) er også bevaret.
- ⁵⁶ Se samme randværk afbilledet i Rønning 1986, 159. Se et dobbelt randingsværk fra 1800-tallets Mønt i Kongsberg i Märcher 2006a, 131.
- ⁵⁷ Angående svingpresser og Mønten i Kongsberg, se Rønning 1986, 155ff.
- ⁵⁸ Frank Pedersen, upublicerede undersøgelser.
- ⁵⁹ Der kendes to stempler til ½ speciedalere, hvor årstallet er rettet fra 1776 til 1777. Frank Pedersen, upublicerede undersøgelser.

Et bygningsoffer med mønter fra ligkapellet på Ringe kirkegård

Af Mogens Bo Henriksen

I 1876 fik Ringe jernbaneforbindelse til omverdenen, og i løbet af få år forvandlede den lille bondelandsby til en typisk stationsby. Den nye tid bød på mange fremskridt, men også på udfordringer og problemer. Det skyldes især, at der nu ikke længere var så let at få udført en del af de funktioner, som i bondesamfundet var blevet varetaget af den enkelte husstand, af en bestemt person eller af et laug.

Et eksempel på dette var opbevaringen af ligene af døde familiemedlemmer, som man tidligere havde haft liggende ”på strå” på gårdene i tiden frem til begravelsen. Denne skik var tiden ved at løbe fra – og for beboerne i stationsbyens etageejendomme var det simpelthen ikke muligt at opbevare ligene i hjemmet. Kun et ligkapel kunne løse problemstillingen, og et sådant fandtes ikke i

tilknytning til kirken i Ringe, der endnu på dette tidspunkt blev ejet af baronen på den lokale herregård. Det faldt derfor naturligt, at borgernes talerør, Håndværker- og Industriforeningen, rettede henvendelse til baronen med en anmodning om at afhjælpe den hastigt voksende flok af sognebørn med et tiltagende problem. Baronens mente imidlertid ikke, at det var hans anliggende, og det fik formanden for Håndværker- og Industriforeningen til at konkludere, at ”...*hvis vi vil have et Ligkapel, saa maa vi selv bygge os et*”¹.

Et ligkapel på ”folkeaktier”

Der var ikke langt fra tanke til handling, for den 4. februar 1889 fik Ringes borgere mulighed for at tegne andele á 10 og 20 kr. i ”Interessentskabet Ringe Ligkapel” (fig. 1). På denne

FOR DOKUMENTER AF
FØRSTE KLASSE,
som angaar ikke over 12 Kr. 50 Øre.
Stempel-Tarif N° 1.

FOR DOKUMENTER AF
ANDEN KLASSE,
som angaar ikke over 50 Kroner.
Taxt: 5 Øre.

Bestyrelsen
for
LIGKAPELLET I RINGE

erkjender herved, at Herr *Thantzen*
..... er Interessent i bemeldte Ligkapel
for et Beløb af 20 Kroner, og som saadan har en dertil svarende
Andel i Interessentskabets samtlige Ejendele og Udbytte, over-
ensstemmende med Lovene.

Ringe, i Oktober 1890.

Bestyrelsen:

M. Andersen.

M. Andersen.

J. K. Albrechtsen.

J. H. Jensen.

P. Nielsen.

Stellan Vilh. Andersen Bølling Mølle.

Trykt hos Fr. Høsting, Odense.

Fig. 1. Investorerne i Interessentskabet Ringe Ligkapel fik dette bevis for deres indskudte kapital. Interessentskabets formål taget i betragtning forekommer ordet "Udbytte" lidt meningsløst! Foto: Ringe lokalhistoriske Arkiv.

Fig. 2. Ringe Kirke set fra nordvest. Mellem træerne til venstre i billedet ses ligkapellet – og bag dette skimtes Ringe Museum. Foto: Hans Larsen.

måde lykkedes det at rejse en byggekaptal på 700 kr. Opførelsen af en rød teglstensbygning med skifertag gik i gang, og i 1890 kunne kapellet tages i brug til glæde for det store sogns land- og byboere (fig. 2). Allerede i 1950'erne blev kapellets funktioner delvis overtaget af en nybygning i tilknytning til det nærliggende sygehus, og i slutningen af 1960'erne var det ikke længere i brug. Menighedsrådet besluttede derfor at rive kapellet ned, hvilket skete i 1973. Under dette arbejde stødte man under en murpille i hjørnet af bygningen på en indmuret zinkcylinder, der indeholdt to dokumenter samt syv mønter, og disse sager overbragtes straks til kirkens nærmeste nabo, nemlig Ringe Museum².

Et bygningsoffer

I forbindelse med udarbejdelsen af en artikel om fundet i 2005 blev mønterne afrenset og dokumenterne undersøgt af en konservator³. Desværre har papiret lidt under opholdet i det fugtige og uopvarmede miljø, og der er således kun bevaret rester af et laksegl og en kort håndskrevet tekst på det ene ark: „*Dette Lighus er opført i Året 1890 e. Chr. F. ved Ak-*

tier paa 10 Kr, tegnet af Størstedelen af Byens Beboere....“.

Mønterne har derimod bedre været i stand til at modstå tidens tand, og de udgøres af seks danske og en norsk mønt med en samlet nominalværdi på kr. 1,93 (fig. 3-4). Mønterne er ikke blot et tilfældigt udvalg af de småpenge, der var i omløb i Danmark i slutningen af 1800-tallet; det ser ud til, at man systematisk har udvalgt én repræsentant fra hver møntenhed fra enøren til og med enkronen. 50-øren er en lidt fremmed fugl i flokken; denne møntenhed blev kun præget i Sverige og Norge på dette tidspunkt. Når man har valgt at lade en norsk mønt repræsentere denne værdi, er det vel blot et symbol på den møntunion, de skandinaviske lande havde i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Mønter fra Danmark, Norge og Sverige havde således lige stor værdi og kunne anvendes parallelt i de tre lande⁴.

Ingen af mønterne var prægefriske, da de blev gemt bort i zinkbeholderen; slutmønten var fem år gammel, mens de ældste havde været i omløb i 16 år^{4A}. Fundet er derfor et godt eksempel på den forsigtighed, man skal

Bronze	Christian IX	5 øre 1884	2 øre 1874	1 øre 1886
Sølv	Christian IX	1 krone 1875	25 øre 1874	10 øre 1882
	Oscar II (norsk)	50 øre 1885		

Fig. 3. Skematisk oversigt over mønterne fra bygningsofferet i kirkegårdskapellet i Ringe.

Fig. 4. Mønterne fra ligkapellet på Ringe kirkegård. Foto: Jørgen Nielsen.

udvise ved datering af bygninger ved hjælp af mønter. Hvis man alene havde anvendt mønternes udsagn til at fastslå tidspunktet for kapellets opførelse, ville man let komme til at gøre bygningen nogle år for gammel. I denne sammenhæng er dette spørgsmål imidlertid irrelevant, for oplysninger om opførelsestidspunktet kan hentes fra skriftlige kilder i form af grundstensdokumentet samt Håndværker- og Industriforeningens forhandlingsprotokol.

Bygningsofferet i historisk perspektiv

I store dele af Verden og gennem årtusinder har det været praksis at henlægge offergaver i forbindelse med opførelsen af huse og andre konstruktioner. I Danmark kendes bygningsofre tilbage til yngre stenalder (ca. 3500 f.Kr.), men størst udbredelse fik skikken i ældre jernalder (ca. 500 f.Kr.-400 e.Kr.). Offergenstandene udgjordes som regel af redskaber eller små lerkar, der antagelig var

fremstillet specielt til lejligheden, men der er også eksempler på deponeringer af smykker, dyr og endda spædbørn⁵. I nogle tilfælde kan deponeringerne ses at være sket i forbindelse med bygningens opførelse, mens aktiviteterne andre gange har fundet sted, mens huset var i brug. Det antages, at disse henlæggelser har relation til frugtbarhedskult, og at offergaverne skulle værne huset og dets beboere samt sikre frugtbarhed, held og lykke.

Indførelsen af Kristendommens kunne ikke tage livet af den i bund og grund hedske skik med at foretage ofringer i tilknytning til huse. Langt ind i 1800-tallet har man nedgravet dyr, f.eks. hugorme, under dørtærsklen til stalden for at sikre besætningens ve og vel. I andre tilfælde har man skjult knive, leblade, oldgamle flintøkser eller forsteninger i huskonstruktionen for at undgå ildsvåde og lynnedslag. Disse forskellige offeraktiviteter har præg af individuelle handlinger, som antagelig har været foretaget i det skjulte af husets ejer. Man kan sige, at det var et anliggende mellem ham, hans husstand og den usynlige magt, som ofringen var tiltænkt. I løbet af 1800-tallet tog oplysningen af almenen stort set livet af de årtusindgamle skikke med at nedgrave dette og hint under husene som offer til nu ukendte magter. På ét punkt har skikken dog overlevet frem til i dag, nemlig i form af skålen med risengrød til nissen juleaften!

Bygningsofre med mønter

I forhold til de ovennævnte fundgrupper og set i relation til det store antal romerske denarer, aurei og solidi, der har været i cirkulation i Danmark i 2.-6. årh., er antallet af møntfund fra jernalderens hustomter få⁶. Det er da også et spørgsmål til løbende diskussion, om de pågældende fund skal opfattes som ofringer, der er rettet mod bygningen og dens indbyggeres ve og vel, eller om der snarere er tale om midlertidige, men ikke opgravede værdihenlæggelser.

Først i vikingetid og middelalder synes mønter at indgå i bygningsofre – og jo i øvrigt som ofre under masten på skibe. Et af de

ældste eksempler på en nedlægning af mønter i direkte forbindelse med en bygningskonstruktion stammer fra Skt. Jørgensbjerg Kirke i Roskilde. Omkring 1030/1035 nedlagdes 110 sølv mønter i fundamentgrøften til den ældste stenkirke, der kendes fra Danmark⁷. Det er tænkeligt, at denne formue har været nedlagt af bygherren som en foranstaltning, der skulle sikre bygningens ve og vel. En lignende tolkning gælder antagelig for de mønter – enkeltstykker eller små portioner – der er fundet i væggene eller i tilknytning til alteret i flere middelalderlige stenkirker. I nogle tilfælde kan mønterne være deponeret i forbindelse med bygningens opførelse, mens det i andre er tænkeligt, at handlingen er sket i forbindelse med indvielsen eller endda senere⁸.

Først fra Christian IV's tid kendes bygningsofre med mønter med sikkerhed fra verdslige bygninger. Til gengæld viser mange fund fra slutningen af 1600-tallet og fremefter, at man har skjult en eller flere mønter eller medaljer i forbindelse med grundstensnedlæggelsen. I andre tilfælde har man ventet, til byggearbejdet var bragt til ende. Et eksempel på en sådan henlægning af mønter – og tillige dokumenter – fra 1700-tallet kendes fra tårnet på herregården Løgismose på Sydvestfyn⁹.

Bygningsofre i forbindelse med grundstensnedlæggelser er ikke, som de tidligere beskrevne frugtbarhedsofre, hændelser, der er foregået i det skjulte, tværtimod. Nedlægningen af grundsten og mønter er utvivlsomt ofte foregået som stort anlagte ceremonier, der omfatter ejeren/bygherren, de udøvende håndværkere såvel som et større antal personer og institutioner (f.eks. pressen), som man har ønsket at sende et budskab til. Handlingen er ikke som sådan sket for at sikre bygningsværkets beståen, men er derimod bygherrens manifestation af *hans* betydning og formåen i forhold til omgivelserne nu og her – og i al fremtid!

Der er dog også eksempler på, at henlæggelser af mønter i verdslige bygninger kan have haft et mere personligt præg, som når en håndværker under reparation af Torrid

Præstegård ved Odder i 1926 skjulte en skråtobaksæske med to småmønter og et stykke karton med oplysninger om, hvem der havde nedlagt æsken – og hvornår¹⁰. I sådanne tilfælde er det vanskeligt at tolke henlægningen som en religiøst betonet handling – eller et ønske om at sende signaler til omgivelserne. Der er snarere tale om, at en håndværker har ønsket at sende en lille hilsen til en kollega, som en gang i fremtiden kunne forventes at skulle foretage reparationer på bygningen.

Hvordan tolkes bygningsofferet fra kapellet i Ringe?

Zinkbeholderen og dens indhold fra kapellet på kirkegården i Ringe har størst lighed med gruppen af henlæggelser i forbindelse med grundstensnedlæggninger, således som de er beskrevet i foregående afsnit. Offeret kan altså opfattes som et udtryk for, at nogen via en fællesceremoni ønskede at sende et signal til den nære omverden.

Vi har desværre ikke nogle øjenvidner fra indmuringen af beholderen og dens indhold, men mon ikke de tilstedeværende var byens og oplandets spidser, nogle af dem, der havde skudt penge i interessentskabet – og vel også gejstlige repræsentanter samt byens aviser? Man kan forestille sig højtidelige taler, hvor man priste initiativet og dets bagmænd – og at en særligt vigtig person forestod indmuringen. Hele forløbet har haft mere symbolsk end praktisk betydning. F.eks. var teksten på dokumenterne ligegyldig, ligesom dateringen på mønterne var det, for de meddelelser, som bygherren afsendte her, kunne og kan jo læses mere udførligt og præcist i samtidens aviser og i optegnelser i Håndværker- og Industriforeningens protokol. Det vigtigste budskab i selve ”offerhandlingen” var imidlertid, at den driftige og initiativrige forening viste, at opførelsen af ligkapellet var et fælles initiativ, som hele byen og sognet stod bag. Det var således helt i tråd med den andelstanke, som var grundlaget for flere af stationsbyens institutioner og virksomheder.

Litteratur

- Carlie, A. 2004: *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 57. Malmö.
- Engholm, J. 2005: ”I døden er alle lige” – eller er de? Om bl.a. andels-ligkapellet på Ringe kirkegård. *Ræthinge-Posten* 2005, s. 11-19. Årsskrift for Ringe Museumsforening og Ringe lokalhistoriske Forening.
- Henriksen, M.B. 2005: Et bygningsoffer fra ligkapellet på Ringe kirkegård. *Ræthinge-Posten* 2005, s. 20-25. Årsskrift for Ringe Museumsforening og Ringe lokalhistoriske Forening.
- Jensen, J.S. 2001: *Danske mønter og sedler. Krone og øre fra 1875 til i dag*. København.
- Olsen, O. 1961: St. Jørgensbjerg kirke. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1960, s. 1-71.
- Lindahl, F. 1956: Om mønter og medailler som bygningsofre. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1956, s. 93-102.
- Moesgaard, J.C. 2003: Et bygningsoffer fra 1926. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* Nr. 5-6, August 2003, s. 96-98.

¹ Engholm 2005, 15.

² Sagen har j.nr. 92/3 på Ringe Museum og på Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling j.nr. 10/94-669 (FP 5398).

³ Henriksen 2005. Zinkbeholderen er ikke længere bevaret.

^{4A} Kun 5 øren findes med årstal 1890. For 25 øren var det ikke muligt at få en nyere årgang end den nedlagte.

⁴ Jensen 2001, 10. Museumsinspektør Jens Christian Moesgaard, Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling, takkes for værdifulde oplysninger om mønterne.

⁵ Carlie 2004.

⁶ Carlie 2004, 182ff.

⁷ Olsen 1961.

⁸ Lindahl 1956.

⁹ Lindahl 1956, 98.

¹⁰ Moesgaard 2003.

CHRISTIAN IV's KRONEMØNTER

2194	2 KRONE SKILLING. 1619. Hede 112B	1 mørk av	2300,-
1638	2 KRONE SKILLING. 1620. Hede 116B	1(+)	2000,-
2196	4 KRONE SKILLING. 1620. Hede 115A	1	400,-
2104	4 KRONE SKILLING. 1620. Hede 115C	1	1000,-
2815	8 KRONE SKILLING. 1620. Hede 114A	1(+)	1800,-
2197	8 KRONE SKILLING. 1620. Hede 114A	1	1000,-
2265	8 KRONE SKILLING. 1621. Hede 114A	1++ patina	2600,-
2109	8 KRONE SKILLING. 1620. Hede 114C	1+	2000,-
2296	8 KRONE SKILLING. 1620. Hede 114C	1+	1700,-
2575	8 KRONE SKILLING. 1621. Hede 114D	pæn 1	1300,-
2010	¼ KRONE. 1618. Hede 108A	1(+)	5000,-
1782	¼ KRONE. 1618. Hede 108A	1 l.pds.	4000,-
2299	½ KRONE. 1618. Hede 107A	1(+)	2700,-
2198	½ KRONE. 1618. Hede 107A	1(+)	2600,-
2864	½ KRONE (tyk). 1624. Hede 128	pæn 1	1000,-
2208	KRONE. 1618. Hede 106A	1+ blkf. graf.	2500,-
2577	KRONE. 1619. Hede 106A	1(+) pds.	2300,-
2277	KRONE. 1620. Hede 106A	1(+)	2600,-
2051	KRONE. 1620. Hede 106A	1	2100,-
2865	KRONE. 1620. Hede 106C	1(+)	2800,-
2051	KRONE. 1620. Hede 106C	1	2100,-
2110	KRONE. 1624. Hede 125	1 svag midt	11000,-
2785	KRONE (tyk). 1624. Hede 127	1(+)	1600,-
2578	KRONE (tyk). 1624. Hede 127	1	1000,-
2489	KRONE (tyk). 1625. Hede 127	1	1000,-
2549	CORONA DANICA. 1618. Hede 105A	1(+)	7400,-
2490	CORONA DANICA. 1618. Hede 105A	1(+) pds filsp	6500,-
2845	CORONA DANICA (tyk). 1624. Hede 124	01-1+	22000,-

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

Rekvirer prislister over antikke mønster, danske mønster, guldmonter, sedler m.m.
Opgiv venligst samleområde da listerne printes ud så de passer til samleområdet.

Åben mandag, onsdag, torsdag og fredag kl. 11 – 17,30.

Lukket tirsdag og lørdag.

HAFNIA COINS

Finn Rasmussen

Gl. Kongevej 172

DK 1850 Frederiksberg C.

Tlf. /fax. *45 – 33217127 www.hafniacoins.dk email: fr@hafniacoins.dk

Fund fra Åhus i Skåne

Af Alan Tomlinson

Den skånske by Åhus er beliggende ved Helgeåens udløb i Østersøen. Den var i middelalderen en anseelig købstad med flere kirkelige institutioner, ærkebispesborg og havn. Byen var center for den østskånske handel. Der er i tidens løb gjort flere større møntfund i resterne af de middelalderlige anlæg. Her skal dog omtales et af de mere beskedne.

Igennem det meste af min barndom besøgte jeg, med familien, Åhus hver sommer. Min mormors bror, Gösta Lind (1909-1983), havde et hus ved Helgeåens bred, hvoraf den ene halvdel blev brugt som sommerbolig for ferierende danskere. Ved særlige lejligheder kunne jeg få Gösta til at vise sin lille møntsamling frem. Efter hans død arvede jeg mønterne. De i alt 38 mønter opbevares, som tilforn, i en lille hundredeårig læderpung. De fleste er moderne småmønter fra 1700-tallet og frem til 1955 fra forskellige europæiske lande samt en enkelt fra Ceylon. Mønterne skal være erhvervet dels af Gösta Lind og dels af hans far Johan Lind (1864-1948). Nogle af de ældste mønter var ifølge familietraditionen fundet, da man udgravede borgruinen, nogle var fundet i Helgeåen ved ekstremt lavvande, og atter andre stammede fra Åhus gästgivaregård, beliggende ved havnen. Gösta havde psykiske problemer og fik aldrig noget fast arbejde, men han fungerede i perioder som altnuligmand på gästgivaregården. Her har han vel fået de udenlandske mønter, som var efterladt af turister.

De tre ældste mønter i samlingen, som er emne for denne lille artikel, er fra middelalderen og kan meget vel være fundet ved udgravningen af borgruinen. De arkæologiske udgravninger af bispeborgen, Aosehus (Åhus), fandt sted i årene 1892-93. Hele området var dækket af flyvesand. De fremdragede murester er bevaret i flere meters højde.

Borgen menes at være bygget i 1100-tallets midte for at kontrollere indsejlingen til byen fra Østersøen. Den blev ødelagt under den nordiske syvårskrig i 1569. Middelaldermønterne kan meget vel være opsamlet af en nysgerrig Åhusbo, som har pillet i jordbunkerne fra udgravningen. Det drejer sig om:

- (1) En dansk penning af typen MB 318, der nyligt af Keld Grinder-Hansen er blevet henført til møntstedet Lund og dateret til 1330'erne (fig. 1).
- (2) En dansk kobbersterling, præget i Lund, ca. 1420-1435 i Erik af Pommerens (1396-1439) navn (fig. 2).
- (3) Frederik I, søsling, præget i København 1524 (fig. 3).

Selvom der selvfølgelig er en lille usikkerhed forbundet med fundstedet, bør dette fund frem i lyset. Den slags spredte fund af småmønter fra middelalderen belyser det daglige møntforløb, og jo flere fund, vi får registreret, jo mere præcis bliver vor viden om datidens møntforhold.

De tre mønter er nu, ved museumsinspektør Jens Christian Moesgaards mellemkomst, blevet overgivet til Lunds Universitets Historiske Museum, der opbevarer fundmønter fra Skåne.

Auktioner på internettet

www.lauritz.com

Lauritz.com er i dag Danmarks største auktionshus og Skandinavien's førende kvalitetsauktion på internettet. På få år har Lauritz.com etableret en handelsplatform med over 300.000 besøg og 130.000 bud ugentligt. Hver dag introduceres ca 1.000 nye varer.

Handel på www.lauritz.com bygger på åbenhed, overskuelighed og tillid. Klik ind på www.lauritz.com og læs, hvordan du hurtigt, nemt, sikkert og billigt kan sælge og købe effekter på auktion. Hvis du vil sælge eller have vurderet din samling, kan du kontakte 1 af de 14 lokale Lauritz.com huse i Skandinavien.

Sælgersalær kun 10% (min. kr.100,- pr. lot)

Købersalær kun 18%

Afregning senest 30 dage efter hammerslag

Alle varer sættes på auktion senest 14 dage efter indlevering

Kvalitetsfoto af alle auktionsnumre

Fyldestgørende varebeskrivelse

Kvalificeret numismatisk betjening

Forsendelse mod betaling

Lauritz.com

A bid better

København/Herlev 4450 9800 · Helsingør 5858 5891 · Roskilde 4674 4040
Næstved 5577 3004 · Århus 7020 4460 · Aalborg 9812 3000 · Kolding 7633 6030
Ringkøbing 7244 9999 · Odense 6396 2240

Sensationelt vikingefund fra Normandiet

*af Thibault Cardon, Jens Christian Moesgaard, Richard Prot,
Philippe Schiesser*

I starten af 2007 vakte det opsigt, da en række engelske vikingemønter og nogle samtidige sølvbarrer blev udbudt til salg på internettet. En undersøgelse blev sat i værk, og det viste sig snart, at genstandene stammede fra et skattefund i den lille landsby Saint-Pierre-des-Fleurs i Normandiet i det nordvestlige Frankrig. Det er naturligvis ikke helt efter bogen at udbyde den slags på internettet. Sælgeren fik besøg af myndighederne, og hovedparten af genstandene er nu sikret for museet i Lillebonne.

Det skulle vise sig, at vi her stod med et fund af yderste historiske betydning. Vi ved fra historien, at vikingehøvdingen Rolf i 911 modtog Normandiet som len af kong Karl den Enfoldige. Som modydelse skulle han omvende sig til kristendommen og forsvare landet mod angreb fra andre vikinger. Fund af vikingegenstande er imidlertid bemærkelsesværdigt sjældne i Normandiet. Man kender et par skålfibler fra en kvindegrav, nogle sværd og økser og to Thorshammer. Hvad angår mønter findes der kun én vikingemønt fra York i et skattefund fra Mont-Saint-Michel i Normandiets yderste sydvestlige hjørne. Et par andre, lokale karolingiske mønter kan muligvis have været brugt af vikinger: én er testet med knivhak og en anden gennemboret som amulet på bedste vikingemanér. Det er ikke meget, når man ved, at vikingerne i Normandiet havde held til at oprette et magtfuldt hertugdømme, der hurtigt blev en rival til selve den franske konge. I andre vikingekolonier, såsom England og Holland, finder man mange flere vikingerelaterede genstande. Hvorfor så ikke i Normandiet? Man må tro, at vikingerne hurtigt har tillagt sig de lokale vaner, således at de bliver 'arkæologisk usynlige'. Eller også har man bare ikke fundet genstandene endnu?

Brug af metaldetektor er forbudt i Frankrig, så mange fund bliver aldrig anmeldt til arkæologerne.

Nu følger det nye skattefund fra Saint-Pierre-des-Fleurs sig imidlertid fornemt til rækken af vikingefund i Normandiet. Det består af 12 mønter og 9 sølvbarre-fragmenter. Flere af mønterne er gået i stykker under deres ophold i jorden, men det har dog alligevel været muligt at bestemme dem alle. Ni af mønterne er af den engelske konge Alfred den Stores (871-899) såkaldte to-linje-type med møntmesterens navn i to linjer på bagsiden. Denne type blev præget ca. 880-899. I Saint-Pierre-skattefundet drejer det sig imidlertid ikke om Alfreds officielle mønter, men om de efterligninger, som vikingerne lavede i den sydlige del af Danelagen (de dele af England, der var under vikingekontrol, 'dansk lov'). To mønter er karolingiske (det vil sige fra det nuværende Frankrig), heraf den ene af en hidtil helt ukendt type, præget under kong Otto (888-898) i byen Beauvais. Den sidste mønt er en islamisk sølv-dirhem, præget i Panshir i det nuværende Afghanistan i året 261 efter den muslimske kalender, det vil sige 874-875 efter vor tidsregning. Der er klippet et stykke af den. Sølvbarrerne er ligeledes stykker, der er blevet klippet af større barrer. De ni fragmenter vejer mellem 1,30 og 33,15 g. Mange af mønterne er bøjede, og både mønter og barrer bærer adskillige knivstik.

Dette fund er helt usædvanlig i en fransk sammenhæng. Engelske vikingemønter og sølvbarrer er meget sjældne. Det er islamiske mønter også – de få, man kender, stammer fra Sydfrankrig. De er præget i det islamiske Spanien og må været kommet direkte til Frankrig sydfra over Pyrenæer-bjergene.

Fundet stemmer derimod helt overens med det, vi ved om møntomløbet i den sydlige del af Danelagen i 890'erne. Her dominerede vikingernes efterligninger af Alfreds mønter helt billedet, men islamiske mønter fra Centralasien var bestemt ikke ukendte. De kom i store mængder til Østersøområdet via vikingernes kontakter gennem Rusland, og enkelte af dem blev videre-eksporteret til vikingernes kolonier i Holland, de britiske øer og de nordatlantiske besiddelser. Da vikingerne ofte betalte med sølvet efter vægt, kunne de sagtens benytte sølvbarrer til betalinger, og de klippe gerne både mønter, smykker og barrer i småstykker for at få vægten til at passe. Sølvets lødighed blev tjekket ved bøjning og knivhak. Godt sølv er nemlig blødt, men hvis der er for meget kobber iblandet, bliver sølvet sprødt.

Meget tyder således på, at mønter og barrer kommer fra Danelagen. Vi kan måske endda komme det endnu nærmere, da mange af mønterne er varianter, der blevet præget i East Anglia, det vil sige området ved kysten nord for Themsens munding. En derboende viking må have taget dem med til Normandiet. Det må være sket omtrent på det tidspunkt, hvor de yngste mønter er præget, nemlig i midten af 890'erne.

Hvad skulle han så i Normandiet? Skulle han hærge og plyndre, således som vikingerne havde gjort det siden 840'erne? Det er muligt, men den franske historiker Jacques Le Mahos nyeste forskning antyder en anden forklaring (se "Les Normands de la Seine à la fin du IXe siècle" i *les Fondations scandinaves en Occident*, Caen 2005). Fundstedet Saint-Pierre-des-Fleurs ligger cirka 5 km syd for byen Elbeuf, der ligger ved Seine-floden, små 100 km fra dens munding. Seine-floden var en af vikingernes hovedindfaldsveje til angreb på Karolingerriget, og de rige klostre langs floden led stærkt under angrebene. Til sidst valgte munkene at flygte. Dermed var klostrene tomme, og kongen kunne overtage dem. Klostrene var ikke blot spirituelle centre, men havde også stor økonomisk betyd-

ning, og hver af dem havde en blomstrende havn ned til Seinen. I følge Jacques Le Mahos tese besluttede kongen nu at samle befolkningen fra perlerækken af småhavne i ærkebispbyen Rouen, hvis gamle romerske bymure gav beskyttelse og tillod handelen at fortsætte. Og her er det, vikingerne kommer ind. Jacques Le Maho foreslår, at kongen ved en formel aftale, muligvis i Jumièges i slutningen af 890'erne, kunne have overgivet de tomme havne til vikinger, der var interesserede i at slå sig ned fast. På trods af munkenes drabelige skildringer af plyndring og drab skal man nemlig ikke glemme, at vikingerne også havde mere fredelige kontakter med den lokale befolkning. Der kendes flere eksempler på alliancer, hvor vikingerne hjalp en frankisk stormand mod en anden. Ægteskabsforbindelser var heller ikke helt ualmindelige. En sådan aftale om overgivelse af havne er måske ikke helt usynlig set i dette lys. Vikingernes magtovertagelse i Normandiet 911 kom ikke som et lyn fra en klar himmel, men var nærmere slutpunktet for en længere proces.

Elbeuf og nabobyen Caudebec-lès-Elbeuf er blandt de havne, som vikingerne således kan have overtaget i 890'erne. Så man kan sagtens forestille sig, at vor viking fra East Anglia har været blandt de nye beboere i Elbeuf. En dag kan han have taget den gamle romervej op af Seine-dalen og op på plateauet mod Brionne. Her ligger Saint-Pierre-des-Fleurs, hvor der sandsynligvis havde været en beboelse i samtiden. Vor viking har så tabt eller nedgravet sin formue, og har af en eller anden grund ikke kunnet finde den igen. Kunne han ikke finde gemmestedet? Er han død af sygdom eller i konfrontation med en lokal? Vi ved det ikke. Men hans uheld blev vort held, for takket være hans skat har vi nu endnu en konkret minde om vikingernes tilstedeværelse i Normandiet.

Fundet vil blive udgivet i detaljer i Revue numismatique 2008.

Fig. 1. Penning præget i den nordfranske by Beauvais under kong Eudes (888-898). Denne type var hidtil ukendt.

Fig. 2. Vikinge-eftersligning af den engelske kong Alfreds (871-899) mønter. Alfreds navn ses på forsiden. På bagsiden står møntmesterens navn "Aelde". Stykket er bøjet og testet med små knivhak.

Fig. 3. Flere af mønterne var gået i stykker i jorden, som denne vikinge-eftersligning med to o'er udsmykket som sole.

Fig. 4. Saffaride-dynastiet, Kalif al-Mu'tadid (870-892), emir Ya' qub bin al-Layth (861-879), møntsted al-Banjhir (Afghanistan), år 874/875. Skåret over af vikingerne og testet med knivridser. Mønten er kommet til Normandiet fra Rusland, Skandinavien og England. Det er den første dirhem registreret i Normandiet.

Fig. 5. Fragment af sølvbarre set fra enden og fra siden. Skåret halvt igennem og dernæst brækket. Testet med knivhak.

Fig. 6. Lille sølvplade, forside og bagside. Stykket er smykket med indpunslede prikker.

„En gång, förr eller senare, förenas denna samling med den Kongliga ...“

Riksbankens myntkabinett överlämnat som gåva till Kungl. Myntkabinettet

Av Ian Wiséhn

Den 12 juni 2007 överlämnade Sveriges riksbank en stor gåva till Kungl. Myntkabinettet (KMK), nämligen deras stora samling av historiska mynt, sedlar, medaljer, polletter m.m. Därmed upphörde en deposition som funnits sedan 1944. Samlingen omfattar totalt c:a 20 000 föremål. Den första och största depositionen gjordes 1943-44, då c:a 14 000 föremål överfördes från Riksbanken till KMK. Då upprättades också ett depositionsavtal. Därefter har ytterligare ett 20-tal depositioner av varierande omfattning gjorts. Att inneha en deposition innebär emellertid inte att man äger föremålen. Riksbanken kunde när som helst ha återtagit sin samling och KMK skulle inte ha fått något för besväret och ansvaret av att ha skött depositionen under 63 år.

Författaren till denna artikel skrev därför ett brev (KMK dnr 719-842-2004) till Sveriges riksbank rörande depositionen i KMK. Bland annat framfördes följande: *En orsak till att frågan blivit aktuell är att jag mer och mer önskar någon form av lösning kring ägandet. Först måste vi konstatera att både KMK och Riksbanken är statliga och offentliga. Vad som än händer är svenska folket ägare av samlingen. KMK har dock betydligt bättre möjligheter än Riksbanken att visa föremålen för allmänheten.*

Frågan handlades av Leif Jacobsson vid Riksbanken och till slut kom man fram till att en gåva till KMK var lämpligt. I beslutet deltog Riksbankens direktion med riksbankschefen Stefan Ingves i spetsen, Bankofull-

mäktige och Riksdagens finansutskott. Därmed har KMK fått ett komplement som har ett stort kulturhistoriskt värde.

Samlingens ursprung

Grunden till Riksbankens myntsamling utgörs av en stor samling som inköpts från presidenten i Bergskollegium friherre Gustaf Rålamb (1675-1750) arvingar. Rålamb hade ärvt sin fars (Clas Rålamb) myntsamling. Han hade dessutom köpt samlingar från sterbhuset efter biskopen Erik Benzelius d.y. och ytterligare 14-15 samlingar. Rålamb's samling ansågs redan den gången vara mycket märkvärdig och dyrbar. Den nye ägaren, presidenten i Kommerskollegium friherre Claes Rålamb (död 1763) ville dock inte behålla samlingen och försökte därför sälja allt till någon i Sverige. Det fanns emellertid ingen enskild köpare i landet och därför vände han sig till utlandet. Claes Rålamb lär t.ex. ha fått ett anbud på samlingen från det danska hovet. Nu började dock Rikets Ständers Bank att diskutera samlingens framtid och möjligheten att köpa densamma. För att kunna göra ett köp krävdes ett yttrande från Bankofullmäktige vid 1752 års riksdag. Det blev en hel del diskussioner mellan Claes Rålamb och Banken. Bakgrunden till problemen var att alla förteckningar över samlingen hade förstörts 1751 i samband med den stora eldsvådan i Klara församling. Då hade även Rålamb's fastighet brunnit, men samlingen hade räddats. Claes Rålamb var emellertid villig att sälja det mesta efter

Fig. 1. Gustav III instiftar Vasaorden på kröningsdagen den 29 maj 1772. Guld. Hd 14.
Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Fig. 2. Konungen räddar fäderneslandet genom revolten den 19 augusti 1772. Guld. Hd 21.
Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

präglingsvärdet. De sällsynta mynten och medaljerna skulle värderas av sakkunniga. Det blev till slut kanslirådet Carl Reinhold Berch som skötte värderingen. Till sist köptes Rålamb's samling 1756 av Banken för 120 000 daler kopparmynt. Några personer inom fullmäktige ansåg att summan var alltför hög eftersom metallvärdet inte var högre än 30 000 – 40 000 daler kopparmynt. Men fullmäktige beslöt ändå att betala det begärda priset. Samtidigt bestämdes att samlingen skulle kompletteras vartefter.

Mynt- och medaljsamlingen hos Rikets Ständers Bank

Den historiska mynt- och medaljsamlingen placerades i Södra Bancohuset vid Järntorget i Gamla Stan. Ett särskilt fint skåp beställdes

1772 från Lorentz Nordins verkstad på Slottsbacken. Skåpet skulle vara identiskt med dem från Drottningholm, men skulle vara något större i formatet. Tillverkningskostnaden för skåpet låg på 3 500 daler kopparmynt. I samband med att Riksbanken 1906 flyttade från Gamla Stan till nytt hus på Helgeandsholmen, såldes det vackra skåpet till KMK för 100 kr!

Det finns en intressant beskrivning av förhållandena i Rikets Ständers Bank 1799. Då skulle Södra Bancohuset visas för några ryska och danska diplomater och vinhandlaren och myntsamlaren Daniel Georg Nescher (1753-1827) var särskilt inkallad för att hjälpa till med visningen av myntkabinettet. Händelserna som avlöpte den dagen (12 augusti 1799) nedtecknades av Nescher – handskriftet förvaras i Kungliga Biblioteket:

Jag, som tillika med alla de öfrige hitintills varit en tyst och upmärksam åskådare, blef nu här framkallad at upvisa denna dyrbara mynt-samling, hvilken aldrärförst af herr presidenten baron Gustaf Rålamb blifvit med mycken kostnad och möda tilhopa bragt, sedan af des son, herr presidenten baron Claes Rålamb år 1756 emot 120,000 daler kmt hitlämnad samt sedermera af banquen mycket tilökad och nu för 2ne år sedan af herr banco-commissarien Silfverstolpe med stor möda i bästa ordning satt och upteknad. Den består för det närvarande af något mera än 3000 svenska mynt och medailler utom några utländska. En stor del häraf äro i guld, största delen i silfver och de öfrige i koppar, mässing, tenn och bly. Utom dess finnes här et vackert antal koppar-plåtar, poletter, spelpenningar, gjutne medailloner samt sköna uti förgylt silfver infattade miniatur-portrait, så at näst det kongliga samt Upsala cabinetter detta är nu det fullständigaste här i riket... Med flit undvek jag dock at framtaga alla de ryska och danska fientelige medailler, hvilka under deras med Sverige förda krig fordom nog ömnogt utkommit och hvaribland en del äro för ohöfviska at uti vårt nu mera belevade tidehvarf kunna utan rodnad af dessa länders mycket uplystare legater åskådas. Nio år senare skulle Nescher ändra sin inställning. Vid ryktet om att ryssarna tänkte anfalla Stockholm under 1808-1809 års krig började han sälja sin privata myntsamling.

Många gånger såg man praktiskt på olika frågor som rörde samlingen. Så t.ex. bestämdes det i 1779 års bankoreglemente att om privatpersoner inlämnat guld- och silvermedaljer som pant vid lån i Banken och om lånet inte betalades, då skulle medaljerna överföras till medaljsamlingen. År 1794 bestämdes att Riksbankens samling skulle upprättas och läggas i den ordning som formulerats av Carl Reinhold Berch i hans beskrivning över svenska mynt och medaljer. Den som skulle ordna samlingen var bankokommissarien Fredrik Silfverstolpe (1732-1812) och dennes son, kanslisten Carl Gudmund Silfverstolpe

(1760-1818). Fredrik Silfverstolpe anställdes i Banken 1750 och fanns kvar ända till år 1800. Han var numismatiker och ägde själv en mynt- och medaljsamling samt en stor samling graverade porträtt. Som pensionär skrev Silfverstolpe skriften „Tillägg till C. R. Berchs beskrifning öfver svenska mynt och kongl. skådepenningar“, Stockholm & Norrköping 1809-12.

År 1798 beslutade bankofullmäktige om att överföra ett större antal plåtmynt från bankens generalkassa nr 1 till myntkabinettet. Endast ett exemplar av varje valör togs ut.

Under en kortare tid år 1800 fungerade bankofullmäktigen, kyrkoherden Murray som vårdare av samlingen, men redan vid samma års riksdag beslutades att Carl Gudmund Silfverstolpe skulle överta sysslan. Denne innehade sysslan under 18 år. I hans ställe inträdde bankofullmäktige presidenten, friherre Fredrik Wilhelm von Ehrenheim (1753-1828). Från och med 1820 beslutades att Kungl. Myntet skulle överlämnas alla nya mynt och medaljer till Riksbankens myntkabinett. År 1828 blev det kanslirådet Gustaf Adolf Bruncrona (1778-1855) som skulle fungera som samlingens vårdare. Det var Bruncrona som i december 1809 reste till Finland för att utreda den upplösta Åbo diskonten (1805-1808) och inkassera Sveriges allmänna fordringar på olika platser i det nya storfurstendömet. Uppdraget varade under tre år.

Det började framföras åsikter om det olämpliga att låta amatörer sköta bankens myntkabinett. Vid riksdagen 1830 föreslog Bankoutskottet att man skulle arvoda en „garde des médailles“ som skulle *med erforderlig omsorg vårda, handhafva och efter behof fullständiga bankens myntkabinett*. Denna person skulle få ett arvode på högst 166 riksdaler 32 skillingar banko. År 1832 antogs riksantikvarien professor Johan Gustaf Liljegren (1791-1837) som var intresserad av mynt och medaljer, men kanske inte så skicklig. Redan 1836 måste Liljegren avstå från sysslan p.g.a. överansträngning och i stället inträdde hans medhjälpare amanuens-

sen Bror Emil Hildebrand (1806-1884). År 1837 övertog denne dessutom sysslan som riksantikvarie och chef för Kungl. Myntkabinettet. Därmed hade Banken fått en garde des médailles som var synnerligen lämplig. Hildebrand närde också drömmar. Om dessa kan man läsa om i två brev som Hildebrand skrev till sin gode vän i Köpenhamn, numismatikern m.m. Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865). Det första brevet (ATA) skrevs 13 mars 1855:

Den erbjudna Svenska guldmedaljen kan de gerna låta gå i smältdegeln. Kongl. Myntkabinettet har ej råd att samla i guld. För Bankens myntkabinett köpte jag samma medalj i guld för ett par år sedan. Banken har tillgång på penningar och när guld erbjudas tvekar jag ej att köpa till dess kabinett. En gång, förr eller senare, förenas denna samling med den Kongliga och då få silfvermedaljerna utgallras eller och läggas vid sidan, så som i Köpenhamn, ehuru jag anser detta vara en öfverdådig lyx.

Det andra brevet skrev Hildebrand den 29 januari 1858:

Jag har icke glömt Deres guldmedaljer, men jag betänker mig på det stora värdet. Huru högt beräknar De dukaten? För Kongl. Myntkabinettet kan jag ej köpa i guld hvad som finns i silfver. Men för Bankens M. kab. köper jag in guldmedaljer, när jag kommer öfver några. Banken har råd att nedlägga ett större kapital i samlingen. Båda samlingarne (den Kongliga och Bankens) äro Statens egendom. Min framtidsplan är att de en gång skola förenas till en samling. För att kunna framlägga frågan för Bankofullmäktige måste jag veta ungefärligen huru många dukater de hembjudna medaljerna innehålla och priset på dukaten.

Hildebrands dröm dröjde nästan 150 år! Vid 1840 års riksdag hade kyrkoherden Per Reinhold Bråkenhielm (1796-1878) föreslagit att Bankens Myntkabinett borde överlämnas till Kungl. Myntkabinettet. Den gången blev det avslagt.

Arvodet till Bankens garde des médailles

upptogs från och med 1841 i avlöningsstaten med ett belopp av 200 riksdaler banko och från 1857 fick Bror Emil Hildebrand ett personligt arvodestillägg på 200 riksdaler riksmünt. Året därpå fick Hildebrand uppdraget att komplettera myntsamlingen så att där skulle finnas ett exemplar av alla myntsorter, år för år. Därmed utvidgades samlingen ordentligt. År 1862 överfördes tyvärr en del äldre sedlar som fanns i myntkabinettet till bankosekreterarens vård. År 1874 återupplivades den gamla bestämmelsen om att bankofullmäktige skulle ha överinseendet av mynt- och medaljsamlingen. Det blev därför till bankofullmäktigen och f.d. statsrådet Pehr Jakob von Ehrenheim (1823-1918) som Hildebrand skulle rapportera till.

Bror Emil Hildebrand avled 1884 och ersattes då av sonen Hans Hildebrand (1842-1913). Denne var också en skicklig numismatiker och innehade också posterna som riksantikvarie och chef för bl.a. Kungl. Myntkabinettet. Vid sin död hade B. E. Hildebrand efterlämnat ett manuskript över Bankens svenska mynt. Detta manus omarbetades av Hans Hildebrand och trycktes 1889 i 500 exemplar („Samlingen af svenska mynt i Riksbankens myntkabinett“). Samma år erbjöds Riksbanken att förvärva konst- och antikvitethandlaren Henryk Bukowskis (1839-1900) samling av svenska och utländska sedlar. Sedlarna köptes för det begärda priset om 10 000 kronor. Hans Hildebrand fick uppgiften att skriva en bok om sedelsamlingen och den utkom 1915. Då hade redan arkivarien Wilhelm Oldenburg och protokollsnotarien Karl Hjalmar Edvin Marin fungerat som vårdare av myntkabinettet under tio år. Åren 1915 till 1921 var det professor Oscar Montelius (1843-1921) som innehade ansvaret för samlingen. Han var kunnig i numismatik och hade alla möjligheter att fungera bra. År 1922 utsågs myntdirektören Karl August Wallroth (1860-1936) som också hade numismatiska intressen. Han hade kvar sysslan som garde des médailles ända fram till sin död 1936. Efter 1936 upphör uppgifterna kring Riksbankens myntkabinett.

Fig. 3. Sällskapet Pro Patria hade som sitt huvudsakliga ändamål välgörenhet och att uppmuntra medborgerliga förtjänster. Guld. Hd 122. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

År 1944 beslutar Banken att hela samlingen skulle deponeras hos KMK som då fick 8 600 kr för besväret. Medaljsamlingen förtecknades och vid marginalen intill sällsynta medaljer anges om medaljen borde evakueras i händelse av krig. Även på de bruna medaljpåsarerna finns samma uppgifter. Troligen ansåg man hos Riksbanken att KMK då hade fått nya och lämpliga lokaler. Kanske var det också så att man inte ansåg sig ha någon lämplig vårdare inom Banken.

Hos KMK placerades de svenska mynten i ett särskilt skåp. På samma sätt blev det för medaljerna och sedlarna. De utländska mynten utsortades på respektive land. Bankokommissarien Torgny Lindgren utsågs till kontrollant av samlingen – möjligen vid början av 1950-talet. Kontrollantsyslan behöll han fram till sin död 1984 och därefter upphörde funktionen.

Många uppgifter i ovanstående text är hämtade från K. G. Simonssons artikel „Riksbankens myntkabinett“ i *Numismatiska Meddelanden* XXVI, Stockholm 1932, s. 6-18.

Bog om alexandrinske tetradrachmer

Bogens første del (s. 7-42) er en tematisk opbygget indledning om de alexandrinske tetradrachmer: Udstedelse, vægt, lødighed, forekomst, det lukkede møntsystem, forholdet til Rom og den øvrige møntprægning i det østlige Romerrige, forsiderne og bagsiderne samt de vigtigste samlinger og kataloger. Med henvisninger til den nyeste litteratur og debat om emnet får læseren kyndig besked uden for meget omsvøb. Bogens anden og længste del (s. 43-202) er en oversigt kejser for kejser med præcise oplysninger om vægt, prægningsår, omskrifter, typer, relativ mængde (i henhold til skattefundsmaterialet) samt nyere oversigter og specifikke diskussioner. Dernæst følger

(s. 203-222) en skematisk oversigt over bagsidetyper, og under hvilke kejsere de er repræsenteret. Der afsluttes (s. 223-246) med en omfattende, ukommenteret bibliografi.

Møntsamlere med særlig interesse for denne serie vil kunne have glæde af denne bog, selv uden noget særligt kendskab til italiensk.

Erik Christiansen

Adriano Savio: *Tetradrammi alessandrini* a cura di Alessandro Cavagna. 246 s. CUEM scienze dell'antichità, Milano 2007. Pris 27 euro, i forhandling hos van der Dussen, Maastricht.

WISMAR

Silver Medal n.d. (1675), unsigned, by J. Hercules, on the capture of the city by the Danish and the entry of the royal couple on December 16th. Extremely fine.

Our auctions I40 to I42 in Osnabrueck, June 17 to 20, 2008

Interested in receiving our auction catalogues? Simply contact us!

Catalogue I40: Gold and Silver Coins from Medieval and Modern Times • German Coins since 1871

Catalogue I41: Special Collection Wallenstein • Coins of the Hanseatic Cities Wismar, Rostock and Stralsund • Five Centuries of European Medal Art

Catalogue I42: Orders and Decorations – A Northamerican Private Collection a.o.

Call: +49 541 96 20 20

Email: service@kuenker.com

Visit us at: www.kuenker.com

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstraße 23 · 49076 Osnabrück · Germany

Ny bog om den svenske mønthistorie 1719-1818

Bind 5 i serien *Den Svenska Mynthistorien* er udkommet. Det er det først udkomne bind af i alt 6 planlagte. Serien er et samarbejde mellem Kungl. Myntkabinetet og Svenska Numismatiska Föreningen.¹ Målsætningen "är att för första gången skapa en serie böcker över den svenska mynthistorien [fra vikingetiden (ca. 995) til og med Bernadottedynastiet inklusiv besiddelserne] ... där den samlade kunskapen om den svenska mynthistorien framställs på ett övergripande och lättöverskådligt sätt. [Förhållningen för serien er at] få fram ett heltäckande standardverk som skall tillfredsställa en mynt- och kulturhistoriskt intresserad allmänhet." For det udkomne bind, som dækker perioden 1719-1818, er målsætningen opfyldt. Det vil fremgå af nedenstående positive omtale, hvor nogle af de ulemper, som følger af den populære tilgang, dog også pointeres.

Titlen kan få én til at tro, at det drejer sig om en historisk afhandling om mønthistorien. Men indholdet er først og fremmest en art typekatalog over periodens mønter, som så suppleres med korte historiske – herunder mønthistoriske – indledninger, kommentarer m.v. Det har gjort projektets gennemførelse realistisk og er i overensstemmelse med målsætningen. Generelt har man ved udarbejdelsen af bindet været godt hjulpet af Torgny Lindgrens *Sveriges mynt 1719-1776* fra 1953.

Bindets fremtræden er appetitvækkende. Det er godt trykt og lækkert indbundet med smudsomslag. Layoutet er smukt i flotte svenske farver. Der er gode farvebilleder i 1:1 af mønterne – dog ej plademønterne, hvor blot påstemplingen afbilledes. Bindet er velillustreret og gennemarbejdet. Der er ganske få korrekturfejl.

Bindet er inddelt i 22 kapitler. Det første er beskrivelsen af projektet, mens det andet

giver forklaringer på og opsummeringer vedrørende kataloget. Det er meget grundigt. Læseren indføres i kunsten at beskrive mønter. Der opstilles typologier for møntportrætter og randdekorerer, og det angives, hvornår typerne forekommer. Endvidere er der et forklarende katalog over latinske indskrifter og regentnavne på mønterne samt ordforklaringer, ordliste og information om mål og vægt. Kapitel 2 er meget nyttigt og kunne ikke undværes. Kapitel 3 er et såkaldt "historisk exposé". Det er en populær indføring i perioden, som måske nok skal være der. Det er god formidling, men som et historisk arbejde er det på flere områder problematisk. Det står i niveau, præcision og relevans tilbage fra resten af kapitlerne, som her er vigtigere at omtale.

Kapitel 4-9 indeholder møntkataloget. Det er som møntkatalog et overordnet typekatalog uden vurderingspriser. Hvert kapitel behandler en regent. Udover møntbeskrivelserne/katalogdelen findes i hvert kapitel oplysninger om regenten, mønthistorien, datidens priser og udmøntninger samt overblik over møntsteder, pålydender, møntmestre, stempelskærere og årstal. Dertil kommer konkordanslister. Der er et utal af interessante oplysninger, der er systematiserede og nydeligt opstillede, så enhver let kan finde, hvad der søges. De fleste andre landes møntrækker kunne godt bruge sådan et moderne katalogværk.

Kapitel 10 handler om pålydender og møntregning. Det er korte dækkende letforståelige forklaringer, der gives. Ordene nyttigt, tiltrængt og indsigtskendetegner det lille kapitel. Næste kapitel er en oversigt over periodens møntforordninger. Der skrives, at listen næppe er komplet. Det er sikkert korrekt, men ikke desto mindre er læseren særdeles godt hjulpet. Man kunne ønske sig, at udgiverne havde haft 100+ ledige sider, så forordning-

erne eller dele deraf kunne gengives i fuldstokst.²

Kapitel 12 handler om udmøntningernes størrelse. Det er godt med disse overblik for hver regent, men her kunne man ønske sig mere. Det havde blandt andet været nyttigt med nogle samlede oversigter over møntproduktionen i hele perioden – og disse kunne så være fordelt på typer, metaller, møntsteder m.v. Det er dog til en vis grænse muligt selv at opstille de ønskede statistikker på baggrund af bindet. Men her kommer så et andet problem. Den populære tilgang betyder, at der ikke gås i dybden med vurderinger af de givne oplysningers dækning og/eller præcision. Selv om der er en del noter og bemærkninger knyttet til oplysningerne, så havde en kommentering eller diskussion af deres gyldighed været særdeles velkommen.

Kapitel 13 og 14 handler om møntstederne i henholdsvis Sverige og besiddelserne. Der er korte, præcise og summariske afsnit om hvert møntsted – især deres anlægshistorie. De private anlæg tages med. Kapitlet er bestemt udmærket, særligt tydeliggørelsen af forskellene og lighederne mellem de forskellige møntsteder er interessant og perspektivrig. Anderledes er det med kapitel 15 og 16, der handler om henholdsvis møntmestrene og stempelskærerne. Det er traditionelle primært biografiske beskrivelser af de enkelte personer. Det kunne gribes anderledes an. Her skal gives tre eksempler. For det første mangler størstedelen af personerne fra møntstederne i besiddelserne. Det er inkonsekvent, uheldigt og unødvendigt, da der findes – publicerede – oplysninger om dem. Et eksempel er Konrad Schneiders artikel om Otto Henrik Knorre (1724-1805), der 1758-60 var "svensk" møntmester i Stralsund.³ Et andet problem er den traditionelle uunancerede fokusering på møntmestre og stempelskærer som de eneste vigtige personer på møntsteder. I 1700-tallet er det ikke længere tilstrækkeligt eller forsvarligt udelukkende at fokusere på dem. Møntguardejner har f.eks. stor betydning. Et tredje forhold, som kunne gøre disse kapitler

mere relevante og interessante, ville være at fokusere mere på personernes opgaver, ansættelser, rettigheder etc. i forhold til hinanden og møntstedet frem for på deres biografiske oplysninger. Skarpt trukket op vil det eksempelvis ikke sjældent være mere interessant at kende møntmesterens kontrakt eller hans instruktion for driften af møntstedet og styring af udmøntningerne end at kende hans fødselsdato og lignende.⁴

Det syttende kapitel er to udmærkede sider om prægningsteknik. Man kan undre sig over, at der ikke samlet skal ofres mere end nogle få linier på alle de øvrige dele af møntfremstillingen. Selve blanketfremstillingen var generelt i nyere tid både det vanskeligste og vigtigste ved udmøntning af ædelmetal. Prægningen var oftest sekundær rent produktionsmæssigt. Kapitel 18 er et meget spændende og velformidlet kapitel om møntmetallerne, hvor hvert relevant svensk mineområde gennemgås. Der skrives også lidt om metal fra udlandet. Det er spændende og betydningsfulde oplysninger. Vi får nogle interessante angivelser af mængderne fra de forskellige miner og lidt om forholdene mellem minernes produktion. I kapitlet kunne det have været rart med mere uddybende oplysninger af den art. Ligeledes kunne det være godt med vurderinger af mængden af guld fra f.eks. Kina i forhold til det i Småland udvundne. For kobber og guld dækker kapitlet ganske godt, mens det er svagere omkring sølvet. Det i Sverige udvundne sølv var næppe nok til udmøntningerne. Hvor kom det øvrige sølv fra? Indkøbt i udlandet og hvor? Leveret af handelsfolk til møntstedet? Hvad kom fra besiddelserne? Hvor stor en del kunne finansieres ved indsmeltning af ældre svensk og/eller udenlandsk mønt? Flere spørgsmål trænger sig på.

Kapitel 19 er en kort faktuel gennemgang af periodens våbenskjolde (heraldik). Det er nyttigt og hører med, da skjoldene tit optræder i møntmotiverne. Kapitel 20 indeholder oversigtslister og tabeller. Det er fremragende og meget brugbart. En del af mine fremtidige opslag i dette værk vil utvivlsomt sigte mod

dette kapitel. Vi får en oversigt over regenter og møntudstedere i Sverige fra ca. 995 til i dag, over regenternes valgsprog på latin med oversættelse samt over møntsteder i Sverige og besiddelserne. Dertil kommer en tabel, der sammenkører metaller, møntsteder i Sverige og regenter efter 1521 samt en, der sammenstiller regenterne og møntstederne i besiddelserne. Kapitlet indeholder også en virkelig god oversigt over møntmestre og gravører på møntstederne i Sverige inkl. deres mærker og signaturer. Her skulle der absolut have været en oversigt over samme personer m.v. for møntstederne i besiddelserne. Det ville have klædt bindet, hvis der ikke flere gange var gået på kompromis med hensyn til oplysningerne om besiddelserne. Det næstsiste kapitel indeholder litteraturfortegnelsen opdelt efter afsnit/emne. Det er i bindets start påpeget, at det skal tjene til yderligere læsning etc. Det er fint og rimeligt i en populær fremstilling. Der er mange henvisninger til interessant litteratur, og nok at tage fat på for den, som ønsker mere information. Samtidig er de generelle henvisninger naturligvis knap så lette at gå til, hvis man f.eks. gerne vil se dokumentationen for bestemte oplysninger eller andet. Vedkommende har så en henvisning til 15-25 eller flere værker og artikler, og det er ikke altid let at regne ud, hvilket værk og hvilken side informationerne stammer fra. Det er dog ikke så slemt for selve katalogdelen, hvori der findes en del mere præcise henvisninger.

Katalogdelen er gjort tilgængelig for et betydeligt udenlandsk publikum. Kapitel 22 indeholder nemlig en lang række nøgleord på svensk, engelsk, tysk, fransk og finsk. Det er godt, og det skal nævnes, at projektbeskrivelsen også er oversat fra svensk til de andre fire sprog i kapitel 1.

Bindet er et rigtigt godt udgangspunkt for yderligere forskning. Mulighederne er mange. De talrige oplysninger og iagttagelser i bindet opfordrer i høj grad til opstart af nye undersøgelser. Et af mange eksempler er, når der (s. 106) under kong Adolf Frederik (1751-71) skrives om generelle ændringer i møntbilledet

fra brystportrætter til halsportrætter. Uundgåeligt kommer man til at tænke på, hvorledes det forholder sig i andre møntrækker eller anden portrætkunst. Et andet eksempel på en sådan iagttagelse er, når der (s. 24) i forbindelse med typologisering gøres opmærksom på, at stort set alle dukater fra 1718-1829 har diagonalt riflet rand.

Flere steder er det oplagt at gå videre med problemstillinger ved at udnytte eksempelvis det righoldige arkivmateriale fra det svenske møntvæsen, som opbevares i Riksarkivet i Stockholm. Til specialstudier af bestemte svenske mønter eller udmøntninger er bindets møntbeskrivelser og opsummeringer deraf ideelle til perspektiveringer. Dertil kommer de internationale forskningsmæssige perspektiver. Bindet er med sine indeks, iagttagelser og påtegninger af udviklingstræk en gave til de fleste, som interesserer sig for Nordens/Nordeuropas møntvæsen i 1600-1800-tallet. Ofte vil det være interessant og relevant lige at tjekke, hvorledes det forhold/den problemstilling, som der arbejdes med, tager sig ud i de svenske møntrækker. Det være sig motiv, randdekorening, metal, mål, vægt etc. Der er et utal af muligheder. Antallet af paralleller til udviklingen i Danmark er stort. Her bør det dog understreges, at det internationale udblik i selve bindet er næsten totalt fraværende, når det ikke handler om besiddelserne. Når bindet anskues som et katalog og ikke en afhandling om mønthistorien, er det rimeligt, forventeligt og nødvendigt.

Alt i alt er bindet et fremragende nyt redskab, som forhåbentlig mange vil bruge. Det lever op til sin målsætning om at formidle og være en lettilgængelig fremstilling. En stor del af de her fremførte bemærkninger skyldes, at værket ikke udelukkende er læst og omtalt ud fra den populære vinkel. Det er med vilje og skyldes, at bindet er virkeligt godt og holder mere end målsætningen angiver. Derfor kan det også bruges af dem, der ønsker mere viden om Sveriges mønter end den i målsætningen omtalte "mynt- og kulturhistorisk interesserad allmänhet." Alt i alt kan man kun

ønske tillykke til de personer, som har været med til at skabe bindet, samt til Kungl. Myntkabinetet, Svenska Numismatiska Föreningen og alle med interesse i Sveriges mønter. Nu mangler der blot tre begivenheder, før succesen er helt hjemme. Den første er, at folk begynder at bruge bindet. Den anden er, at seriens øvrige fem bind udkommer og lever op til dette. Det tredje er, at personer i andre lande bliver inspirerede og laver tilsvarende moderne oversigter. Jeg ser frem til alle tre.

Michael Märcher

Den Svenska Mynthistorien – Frihetstiden och den gustavianska perioden 1719-1818, (Stockholm, 2007). ISBN 91-89256-29-8. 244 sider og cirka 670 illustrationer. Pris: 350 SEK + porto, (315 SEK for medlemmer af Svenska Numismatiska Föreningen eller Samfundet Kungl. Myntkabinetets Vänner.). Kan bestilles hos Kungl. Myntkabinetet på www.myntkabinetet.se eller Box 5428, S-114 84 Stockholm, Sverige.

- ¹ Se også *Svensk Numismatisk Tidskrift*, (Stockholm), 2007, 97.
- ² Inspiration i den retning kan findes i Mordhorst, Kirsten: *Dansk Pengehistorie*, bind 3: Bilag, (København, 1968), 157-264 og 267-270. For Sveriges vedkommende findes i øvrigt bl.a. Nathorst-Böös, Ernst (udg.): *Förteckning över Lagar, Nordisk Numismatisk Årsskrift 1948*, (København), 143-154.
- ³ Schneider, Konrad: Otto Heinrich Knorre, Münzmeister in Schwerin, Stralsund und Hamburg (1724-1805), *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte*, (Hamborg), 1984, vol. 70, 145-166.
- ⁴ Se eksempelvis Beek, Marcel van der & Schefers, Albert A.J.: *De Nederlandse Munt te Brussel 1819-1830, Instructies voor het personeel*, (1997, Utrecht).

DANSK NUMISMATISK FORENING

Medlemsmøder

Efterårets mødeprogram bringes i Numismatisk Rapport 97

Foredrag

Alexander Pachkalov, Moskva, taler om islamiske mønter, Færøernes hus, Vesterbrogade 17A, 21. maj, kl. 19.

Øvrige aktiviteter findes på foreningens hjemmeside <http://www.numismatik.dk>

NORSK NUMISMATISK FORENING

Program for Norsk Numismatisk Forening

Det vil bli avholdt foreningsmøter i Lakkegatan 3 Oslo klokken 19.00, siste onsdag i hver måned.

Kommisjonsbud til auksjonene sendes til sekretæren Arne Riise. Prins Oscars gt. 33. N-3011 Drammen innen mandagen før møtet.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING

Mötesdagar, hösten 2008
25 september, 30 oktober, 27 november
Mötena äger rum på IOGT:s Ordenslokal,
Kungsgatan 16A, Malmö, kl 19:00 med vis-
ning av mynten från 18:15.

Klubblokalen med bibliotek, Kungsgatan
38A, Malmö, är öppen de två tisdagskvällar
som infaller före mötet mellan kl 18-20, där
även auktionsmynten visas.

SUOMEN NUMISMAATTINEN YHDISTYS NUMISMATISKA FÖRENINGEN I FINLAND

Numismatiska Föreningen i Finland
Föreningens klubblokal: Mechelininkatu 15
B 47, FIN-00100 Helsingfors.
Tel. 358-9-66 22 81, tisdagar kl. 9-13 och
torsdagar kl. 13-17.
Fax 358-9-6228 0204.

Samtidigt gäller dessa tider för auktionsför-
rättare Hannu Männistö.

Hemsida: <http://www.snynumis.fi>
Formand: Aimo Linkosalmi
e-mail: sny@snynumis.fi

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Föreningslokalerna är öppna för medlemmar
– gärna med sällskap.
SNFs kansli, Banérgatan 17 nb, SE-115-22
Stockholm. Tel. 46-(0)8-667 5598; fax 667
0771. Buss nr. 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag och
torsdag.

Stängt: Midsommar - 1 september; jul- och
nyårshelgerna.

Internet hemsida:
<http://www.numismatik.se>
E-mail: info@numismatik.se

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad
udgives siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.
Udkommer i 2008 med fire numre, februar, maj, august,
og november.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henven-
delse til redaktionen for 120 DKK. plus moms. I år 2008
porto i Danmark 40 DKK., Norden og Europa 70 DKK.,
andre verdensdele 100 DKK.

Redaktionen:
Hovedredaktør: museumsinspektør
Jens Christian Moesgaard.
Adresse: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Nationalmuseet, DK-1220 København K.
Tlf.: 33 47 31 44.
E-mail: jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Ansvarlig over for presseloven: Formanden for Dansk
Numismatisk Forening, økonomikonsulent Preben
Nielsen.

Lokalredaktioner:
Møntkabinetterne i de fem lande.

Annonceredaktion: Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th.
1437 København K
Tlf. (dag) 20 20 78 16.

Eftertryk af artikler m.v. kun med forfatterens tilla-
delse og kun med angivelse af kilden.
Afløvet fra trykkeriet 30/4 2008
Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

Auktion mønter i Bredgade

Eftersyn 7. - 9. + 16. - 17. juni
Auktion 17. juni kl. 13

For yderligere information kontakt
venligst Michael Fornitz på 8818 1201
eller m.fornitz@bruun-rasmussen.dk

Husk
vi afholder online-auktion en
søndag i hver måned kl. 13 på
www.bruun-rasmussen.dk

BRUUN RASMUSSEN

MØNTAUKTIONER

Bredgade 33
1260 Kbh. K
Tel 8818 1111

POST**PP**

DANMARK

Returneres ved varig adresseændring

AURUM AUKTIONER AB

Myntauktioner i centrala Stockholm!

Låg provision - Alla objekt beskrivs utförligt
både i tryckt katalog och Internetkatalog*Vi söker alltid bättre mynt, sedlar, medaljer,
polletter och litteratur!*Tel. 08-660 20 70, vard. 9-13 Mail: info@aurumauktioner.sewww.aurumauktioner.se

OSLO MYNTHANDEL

International association
of professional numismatics**Inkognitogaten 33 A 0256 Oslo, Norge**

Postboks 2745 Solli N-0204 Oslo, Norway

telefon: +47 23 10 00 00

Fax: +47 23 10 00 25

MYNTER • SEDLER • MEDALJER KJØP • AUKSJON MYNTER • SEDLER • MEDALJER

NUMISMATISKE NYHEDER

Hartill: Cast Chinese Coins. A historical Catalogue.2005. 250 s. Stort format. Gennemillustreret,
Det hidtil bedste og detaljerede katalog. kr. 425,-**2008 Krause: World Coins. 1901-2000. 35 udg.** kr. 555,-**Pick: World Paper Money 1386 - 1960. General Issues.**
12. udg. 2006. 1200 s. Illustreret m. priser kr. 695,-**World Paper Money 1961 - 2007. Modern Issues.**
13. udg. 2007. 1048 s. Illustreret m. priser kr. 465,-**Lecompte: Monnaies et Jeton des Colonies Francaises**
2. udg. 2007. 736 s. Indbundet. Illustreret m. priser kr. 600,-**PILEGAARD MØNTER& BØGER. ALGADE 65, 9000 AALBORG**
Tlf. +45 98 139 000 pi@stofanet.dk www.antikvar.dk/pilegaard